

Anna SALINA
<https://orcid.org/0000-0002-1491-3543>
Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Rachunki księcia płockiego Władysława I z lat 1434–1437. Edycja źródła z odpisu ks. Władysława Mąkowskiego

Zarys treści: Przedmiotem niniejszej edycji źródłowej jest fragment rachunków dworskich księcia płockiego Władysława I z lat 1434–1437. To jeden z niewielu przypadków zachowania się tego typu materiałów na Mazowszu. Pozwalają one poznać dwory książęce, ich członków (w szerokim rozumieniu tego określenia) oraz wydatki. Publikowane źródło dotrwało do XX w. w szczątkowej postaci, w zasobie Archiwum Diecezjalnego w Płocku. Specyfika edycji polega na tym, że podstawę wydania stanowi z konieczności kopia rachunków. Oryginał zaginął lub został zniszczony w czasie II wojny światowej, zachował się natomiast przedwojenny odpis autorstwa ks. Władysława Mąkowskiego, zawierający blisko 160 zapisek rachunkowych.

Abstract: The subject of the present source edition is a fragment of court accounts of Duke Władysław I of Płock from the years between 1434 and 1437. It is one of the very few materials of such type preserved in Mazovia. Such documents offer us a valuable insight into ducal courts, their members (in the broad sense of the term), and their expenses. The source being the subject of the present edition has survived in fragments in the collection of the Diocesan Archives in Płock. The specificity of the edition is that it is necessarily based on a copy of the accounts. The original was lost or destroyed during the Second World War; however, a pre-war copy made by Father Władysław Mąkowski has survived, containing nearly 160 account entries.

Słowa kluczowe: książęta mazowieccy, książę płocki Władysław I, księżniczka mazowiecka Katarzyna, edycja źródłowa, dwór książęcy, rachunki dworskie, skarb książęcy

Keywords: dukes of Mazovia, Duke Władysław of Płock, Duchess Katarzyna, source edition, Mazovian court, account registers, ducal treasure

Rachunki dworskie władców z dynastii Piastów, Andegawenów (w osobie królowej Jadwigi) czy Jagiellonów zachowały się jedynie fragmentarycznie, od przełomu XIV i XV w. (Królestwo Polskie)¹

¹ J. Karwasińska, *O najdawniejszych księgach tzw. „Rachunków dworu królewskiego”*, „Archeion”, 1, 1927, s. 170; wyd. 2 w: taż, *Źródła archiwalne. Wybór pism*, oprac. T. Dunin-Wąsowicz, Warszawa 1999, s. 43; J. Senkowski, *akta skarbowe Rzeczypospolitej*, w: *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Przewodnik po zespołach. I. Akta dawnej Rzeczypospolitej*, oprac. J. Karwasińska, Warszawa 1975, s. 118–125; U. Borkowska, *Rachunki królewskie jako źródło poznania praktyk religijnych Jagiellonów*, w: *Peregrinatio ad veritatem. Studia ofiarowane prof. Aleksandrze Witkowskiej OSU z okazji 40-lecia pracy naukowej*, red. U. Borkowska i in., Lublin 2004, s. 47–48, 58. Obecnie skany niemal wszystkich jednostek z serii Rachunków Królewskich należącej do zespołu Archiwum Skarbu Koronnego z zasobu AGAD (sygn. ASK 1) są dostępne w Internecie: <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/seria?p_p_id=Seria&p_p_lifecycle=1&p_p_state=normal&p_p_mode=view&_Seria_javax.portlet.action=zmienWidok&_Seria_nameofjsp=serie-serii&_Seria_id_serii=586964> [dostęp: 26 II 2021].

oraz lat 20. XV w. (Księstwo Mazowieckie). Fragmentaryczność ta odnosi się zresztą nie tylko do Polski i Litwy (gdzie poprawę w stopniu zachowania źródeł przynosi dopiero stulecie XVI²), lecz również do średniowiecznych dworów monarszych w Królestwie Czeskim, Królestwie Węgierskim i Państwie Zakonnym³. Mimo to edycje różnego rodzaju ksiąg skarbowych⁴ mają już w Polsce i krajach sąsiednich swoją tradycję, począwszy od rachunków: Ludwika II Jagiellończyka wydanych przez Johanna Christiana Engela, Zygmunta Augusta (z 1549) wydanych przez Oswalda Balzera oraz Władysława Jagiełły i Jadwigi Andegaweńskiej wydanych przez Franciszka Piekosińskiego⁵, poprzez inne wydania przygotowane przez wielu historyków naszego regionu⁶, a kończąc na opublikowanych w ostatnich latach rachunkach Jagiellonów: księcia Zygmunta i jego brata, króla Władysława oraz wielkich ksiąg Aleksandra Jagiellończyka i Zygmunta Augusta, opracowanych odpowiednio przez Petra Kozáka w Czechach, Krisztinę Rábai i Tibora Neumanna na Węgrzech czy Dariusza Antanavičiusa, Rymvydasa Petrauskasa i Sigitasa Narbutasa na Litwie⁷.

W przypadku Mazowsza źródła tego typu są niesłychanie rzadkie. Janusz Grabowski wskazując na prowincjonalność kancelarii mazowieckich, uznaje, że w dzielnicy tej nie prowadzono ksiąg rachunkowych *sensu stricto*, ile raczej zapisy na luźnych kartach bądź składkach papieru. To m.in. tłumaczy tak wysoce niezadowolający stan ich zachowania: oprawianie składek w tomy nie musiało być bowiem regułą⁸. Do naszych czasów przetrwała jedna, opublikowana przez Jerzego Senkowskiego, mazowiecka

² Należy uwzględnić jednak utratę części archiwaliów zniszczonych przez Niemców w 1944 r.; J. Karwasińska, *Archiwa skarbowe dawnej Rzeczypospolitej*, w: *Straty archiwów i bibliotek warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych*, t. 1: *Archiwum Główne Akt Dawnych*, Warszawa 1957, s. 78–81; wyd. 2 w: *taż*, *Źródła archiwalne*, s. 132–135.

³ *Účty dvora prince Zikmunda Jagellonského, vévody hlohovského a opavského, nejvyššího hejtmana Slezska a Lužic, z let (1493) 1500–1507*, wyd. P. Kozák, Opava 2014, s. XVIII–XIX; *Mezi periferií a centrem jagellonského světa. Registrum dvořanů knížete a krále Zikmunda I. Jagellonského z let 1493–1510*, wyd. P. Kozák, K. Rábai, Opava [2015], s. LXV; *Lietuvos didžiojo kuniaikščio Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygos (1494–1504)*, wyd. D. Antanavičius, R. Petrauskas, Vilnius 2007, s. XXXV.

⁴ O zamienności określeń księgi skarbowe/księgi rachunkowe (*account books/treasury books*) zob. *Lietuvos didžiojo kuniaikščio Aleksandro Jogailaičio*, s. XXXV; zob. też R. Sprandel, *Rechnungsbücher*, w: *Lexikon des Mittelalters*, t. 7, München 1995, s. 508–510. J. Karwasińska wprowadziła podział ksiąg rachunkowych w Królestwie Polskim na: a) rachunki wielkorządztwa (wielkorządowe) i podrzędów oraz b) rachunki podskarbińskie, z osobnymi seriami prowadzonymi w ich ramach; *taż*, *O najdawniejszych księgach*, s. 161, 173. Użyteczność tej kategoryzacji potwierdziła ostatnio U. Borkowska, *Rachunki królewskie*, s. 48.

⁵ *Fragmentum libri rationarii super erogationibus aulae Regis Hungariae Ludovici II. de anno 1526*, wyd. J.Ch. Engel, w: *Monumenta Ungarica*, Viennae 1809, s. 185–236; O. Balzer, *Rachunki domowe Zygmunta Augusta z r. 1549*, „Przewodnik Naukowy i Literacki”, 13, 1885, nr 10, s. 892–910; *Rachunki dworu króla Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi z lat 1388 do 1420*, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1896.

⁶ *Das Marienburger Tresslerbuch der Jahre 1399–1409*, wyd. E. Joachim, Königsberg 1896; *Liber quitantiarum Alexandri regis ab a. 1502 ad 1506* (Księga skarbowa króla Aleksandra Jag.), Warszawa 1897; *Liber quitantiarum regis Casimiri ab a. 1484 ad 1488* (Księga skarbowa króla Kazimierza Jag.), Warszawa 1897; *Expens dworu królowej polskiej Katarzyny, żony Zygmunta Augusta*, wyd. E. Kunze, w: AKH, t. 11, Kraków 1909–1913, s. 116–132; *Rachunki dworu królewskiego 1544–1567*, wyd. A. Chmiel, Kraków 1911; *Zsigmond lengyel herceg Budai szamadásai (1500–1502, 1505)*, wyd. A. Divéky, Budapest 1914; *Rachunki wielkorządowe krakowskie z lat 1461–1462 i 1471*, wyd. S. Krzyżanowski, w: AKH, t. 11, Kraków 1909–1913, s. 466–526; *Zlomek účtů mistra kuchyně královské z doby Karla IV*, wyd. F.M. Bartoš, w: *Rukopisy děkanství karlštejnského*, Praha 1945, s. 13–18; *Rachunki wielkorządowe krakowskie z r. 1471*, wyd. R. Grodecki, Kraków 1951; *Rachunki generalne Seweryna Bonera 1545*, wyd. O. Łaszczyńska, Kraków 1955; *Rachunki królewskie z lat 1471–1472 i 1476–1478*, wyd. S. Gawęda, Z. Perzanowski, A. Strzelecka, Wrocław–Kraków 1960; *Rachunki wielkorządowe Jana Bonera 1558*, wyd. J. Garbacik, Kraków 1974; *Rachunki królewskie z lat 1393–1395 i 1412. Rachunki podrzędta krakowskiego. Rachunki stacji nowosądeckiej*, wyd. H. Wajs, Warszawa 1993; *Rachunki podskarbiego Andrzeja Kościeleckiego z lat 1510–1511*, wyd. A. Wajs, H. Wajs, Kraków 1997.

⁷ Zob. wyżej, przyp. 3; *Účty budinského dvora krále Vladislava II. Jagellonského (1494–1495)*, wyd. P. Kozák, Praha 2019; *Jagelló Zsigmond herceg udvarának szamadáskönyve (1504–1507)*, wyd. K. Rábai, współpr. R.R. Trimoniené, P. Kasza, Szeged 2014; *Registrum proventuum Regni Hungariae. A Magyar Királyság kincstartójának szamadás könyve (1494–1495)*, wyd. T. Neumann, Budapest 2019; *Lietuvos didžiojo kuniaikščio Žygimanto Augusto dvaro sąskaitos (1543–1548). Knyga 1: 1544 XI 15–1546 XI 15*, wyd. D. Antanavičius, S. Narbutas, Vilnius 2009; *Lietuvos didžiojo kuniaikščio Žygimanto Augusto dvaro sąskaitos (1543–1548). Knyga 2: 1543 VI 21–1544 XI 15*, wyd. D. Antanavičius, S. Narbutas, Vilnius 2012.

⁸ Opinia wyrażona przez prof. J. Grabowskiego podczas konsultacji na temat rachunków ksiąg mazowieckich, za które składam serdeczne podziękowania. U. Borkowska wskazała, że księgi podskarbińskie – aż do reformy kancelarii podskarbińskiej

księga skarbowa z kancelarii Janusza II, księcia ciechanowskiego i łomżyńskiego, następnie także płockiego, zawkrzeńskiego i wiskiego, a czasowo również wyszogrodzkiego⁹. Prowadzona w latach 1477–1490 (bez 1487) przez kanclerzy Piotra z Chodkowa¹⁰, a następnie Stanisława Lipskiego¹¹, po inkorporacji Mazowsza do Królestwa Polskiego została włączona do serii Metryki Koronnej (Metryki Mazowieckiej) z uwagi na zawarte w niej dokumenty dotyczące dóbr Lipskiego¹². Znane są także zapisy rachunkowe umieszczone we właściwych metrykach książęcych: Janusza I Starszego i jego wnuka Bolesława IV (księgi o sygn. MK 333 z lat 1425–1429¹³ oraz MK 334 z 1429–1433¹⁴) oraz wspomnianego już syna tego ostatniego – Janusza II (MK 6 z lat 1471–1495¹⁵)¹⁶.

Poza wskazanymi już archiwaliami zachowała się jeszcze we fragmentach treść rachunków księcia płockiego Władysława I z lat 1434–1437, a zatem bliskich chronologicznie rachunkom jego stryjecznego bratanka, księcia Bolesława IV z księgi o sygn. MK 334. Obecnie znamy je wyłącznie z rękopiśmiennej kopii sporządzonej przed II wojną światową przez ówczesnego dyrektora płockiego Archiwum Diecezjalnego, ks. Władysława Mąkowskiego¹⁷. Natomiast oryginał źródła zaginął już na początku okupacji niemieckiej (zob. niżej).

Władysław Mąkowski, urodzony w 1885 r. w Białoskórach pod Sierpcem, był duchownym aktywnym nie tylko na polu duszpasterstwa (jako kapelan więzienia i rektor kościoła seminaryjnego), lecz również oświaty (jako dyrektor gimnazjum w Rypinie i wykładowca w płockim Wyższym Seminarium Duchownym) oraz polityki (jako poseł na Sejm Ustawodawczy z ziemi dobrzyńskiej), uhonorowanym

i wielkorządowej na początku panowania Zygmunta I – były dutkami, oprawianymi dopiero po zapełnieniu odpowiedniej liczby składek papieru; taż, *Rachunki królewskie*, s. 50, 52–54; zob. też J. Skibniewska, *Dwór Aleksandra Jagiellończyka w latach 1501–1506*, Lublin 2015, s. 21. Por. uwagi P. Kozaka i K. Rábai na temat rachunków Zygmunta Jagiellończyka z lat poprzedzających jego koronację, z których część dowodnie prowadzono w oprawionej wcześniej księdze; *Mezi periferii a centrem jagellonského světa*, s. LXXV, LXXII.

⁹ B. Sobol, *Janusz II*, w: PSB, t. 10, Wrocław 1962–1964, s. 582–583; K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, wyd. M. Górny, Poznań–Wrocław 1998, s. 187–188; J. Grabowski, *Janusz II (1454/1455–1495)*, w: tenże, *Poczet książąt i książęcych mazowieckich*, Kraków 2019, s. 311–319; tenże, *Dynastia Piastów mazowieckich. Studia nad dziejami politycznymi Mazowsza, intyulacją i genealogią książąt*, Kraków 2012, s. 379–382. Więcej o władztwach książęcych na Mazowszu zob. A. Wolff, *Studia nad urzędnikami mazowieckimi 1370–1526*, Wrocław 1962, s. 11–14, zał. Tablica podziałów Mazowsza w latach 1370–1526; H. Samsonowicz, A. Supruniuk, *Dzieje polityczne (połowa XIV – początek XVI w.)*, w: *Dzieje Mazowsza*, t. 1, red. H. Samsonowicz, Pułtusk 2006, s. 257–388.

¹⁰ A. Sołtan, *Piotr z Chodkowa*, w: PSB, t. 26, Kraków–Wrocław 1981, s. 392–392; T. Brzeziński, *Polskie peregrynacje po dyplomach lekarskich*, Warszawa 1999, s. 167; J. Grabowski, *Piotr z Chodkowa, kanclerz książęcy, biskup płocki. Przyczynek do roli uczonych na Mazowszu w późnym średniowieczu*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, 22, 2015, s. 107–119.

¹¹ M. Woźniakowa, *Lipski Stanisław*, w: PSB, t. 17, Wrocław 1972, s. 440–441; J. Grabowski, *Podkanclerzy Stanisław Lipski. Ze studiów nad personelem kancelarii Janusza II księcia mazowieckiego (1471–1495)*, w: *Archiwa, źródła, historia. Prace ofiarowane w siedemdziesiątą urodziny Profesora Władysława Stępniaaka*, red. E. Rosowska, H. Wajs, Warszawa 2018, s. 320–329.

¹² Oryg. AGAD, sygn. MK 7; *Księga skarbowa Janusza II księcia mazowieckiego z lat 1477–1490*, wyd. J. Senkowski, Kwart. HKM, 7, 1959, nr 3 (dodatkowy). Nad powtórny wydaniem księgi pracuje J. Grabowski, *Księga skarbowa Janusza II. Prace nad nową edycją rachunków dworu książęcego*, w: *Editiones sine fine*, t. 1, red. K. Kopiński, W. Mrozowicz, J. Tandecki, Toruń 2017, s. 117–130.

¹³ Oryg. AGAD, sygn. MK 333, k. 1v–3; *Metryka Księstwa Mazowieckiego z XV–XVI wieku*, t. 1: *Księga oznaczona No 333 z lat 1417–1429*, wyd. A. Włodarski, Warszawa 1918, nr 1–8. K. Pacuski datuje owe zapisy rachunkowe na lata 1425–1427 i 1429; zob. też B. Sobol, *Janusz I Starszy*, w: PSB, t. 10, Wrocław 1962–1964, s. 581–582; K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 78–83; J. Grabowski, *Dynastia*, s. 345–354, 444–450; tenże, *Poczet*, s. 133–143.

¹⁴ Oryg. AGAD, sygn. MK 334, k. 83–84; *Metryka Księstwa Mazowieckiego z XV–XVI wieku*, t. 2: *Księga oznaczona No 334 z lat 1429–1433*, wyd. A. Włodarski, Warszawa 1930, nr 453–454; zob. też K. Maleczyński, *Bolesław IV*, w: PSB, t. 2, Kraków 1936, s. 280–281; K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 157–160; J. Grabowski, *Dynastia*, s. 356–359, 477–488; tenże, *Poczet*, s. 247–254.

¹⁵ Oryg. AGAD, sygn. MK 6, k. 357–367v (jako wpisy między zapiskami metrykalnymi umieszczone na końcowych kartach woluminu).

¹⁶ *Księga skarbowa Janusza II*, s. 550–551, przyp. 14; A. Wolff, *Metryka Mazowiecka. Układ pierwotny. Sposób rejestracji*, Warszawa 1929, s. 2–4.

¹⁷ M.M. Grzybowski, *Książdz Władysław Tomasz Mąkowski – Tomasz Ogończyk 1885–1945*, Płock 1995; D. Majewski, *Mąkowski Władysław Tomasz*, w: *Słownik biograficzny polskich archiwistów kościelnych*, t. 1, red. J. Marecki, Kraków 2017, s. 103–105, tam dalsza bibliografia.

nominacją na kanonika płockiej kapituły katedralnej (1928). Niemal przez cały okres międzywojenny, bo od 1922 r., kierował Archiwum Diecezjalnym oraz Biblioteką Seminaryjną w Płocku, które z jego inicjatywy uzyskały własną siedzibę w wybudowanym do tego celu gmachu. Badania znajdujących się pod jego pieczęią bezcennych zbiorów biskupstwa przyniosły efekt w postaci wielu artykułów, a ks. Mąkowski, choć niewymieniony z nazwiska, był współautorem monografii abp. Antoniego Juliana Nowowiejskiego o Płocku¹⁸. Szeroko wykorzystywane do dziś, mimo że nadal niewydane drukiem, są jego: *Regestr dokumentów Archiwum Diecezjalnego w Płocku 1400–1497 r.*¹⁹ oraz *Kodeks dyplomatyczny norbertanek płockich*, oparty w znacznej mierze na kopiariuszu z lat 1326–1685 ze spalonego po Powstaniu Warszawskim zasobu Biblioteki Ordynacji Krasińskich (dawna sygn. 2930)²⁰. Po 9 XII 1939, gdy Niemcy zajęli siedzibę seminarium, uniemożliwiając Polakom dostęp do archiwum i biblioteki, ks. W. Mąkowski został wyrzucony ze swojego mieszkania. W 1943 r. w odpowiedzi na zaproszenie bp. kieleckiego Czesława Kaczmarka został jego sekretarzem. Zmarł w marcu 1945 r. w Kielcach, w 1949 r. został powtórnie pochowany w Płocku.

Po II wojnie światowej kopia rachunków księcia Władysława znalazła się w płockim Archiwum Diecezjalnym²¹, gdzie udostępniano ją zainteresowanym badaczom²². Przechowywano ją w teczce pozbawionej sygnatury, wraz z innym odpisem autorstwa ks. Mąkowskiego, obejmującym początkową część pierwszego tomu protokołów posiedzeń płockiej kapituły katedralnej, z lat 1437–1445. Oryginalna księga metryki kapitulnej została zrabowana przez Niemców na początku 1940 r.; doszło do tego w ramach zaplanowanej grabieży płockich zbiorów kościelnych: muzealiów, archiwaliów i księgozbioru biblioteki seminaryjnej, przeprowadzonej głównie rękami uczonych z Królewca²³. Archiwum posiada elektroniczną wersję odpisu początkowego fragmentu protokołów kapituły, ponieważ kilka lat temu został on przepisany w edytorze tekstu. Pominięto natomiast fascykuł z zapiskami rachunkowymi, dlatego AD nie dysponuje elektroniczną kopią odpisu rachunków Władysława I.

Rękopis W. Mąkowskiego ma obecnie status zaginionego. Zgodnie z relacją prof. J. Grabowskiego nie był dostępny już w 2013 lub 2014 r. Wiadomo też, że nie został do tej pory odnaleziony. Oznacza to, że na ten moment treść średniowiecznego źródła – rachunków księcia płockiego Władysława – jest znana jedynie z cyfrowych fotografii odpisu wykonanych przeze mnie w 2008 r. przy okazji innej kwerendy. Nie planując wówczas w przewidywalnej przyszłości edycji rachunków, skupiona wyłącznie na ich treści, pominęłam przy fotografowaniu k. 1 i 2, stanowiące rodzaj okładki fascykułu, tym bardziej

¹⁸ A.J. Nowowiejski, *Płock: monografia historyczna*, Płock [1931].

¹⁹ Wobec zniszczenia/zaginienia w pożodze wojennej dokumentów wydanych po 1500 r. (kilkanaście z tych, które obecnie znajdują się w zasobie archiwum to najprawdopodobniej wpływy powojenne) pozostaje tylko głęboko żałować, że ks. W. Mąkowski nie przygotował repertorium całego zbioru pergaminów i dokumentów papierowych z zasobu archiwum. Rękopiśmienna wersja repertorium jest przechowywana w AD Płock, a jego kserokopia znajduje się w zbiorach Zespołu Słownika Historyczno-Geograficznego Mazowsza i Podlasia w Instytucie Historii PAN w Warszawie.

²⁰ Oryg. rękopisu Kodeksu dyplomatycznego norbertanek płockich znajduje się w AD Płock, mf. zaś w zbiorach BN (mf. 9907); zob. też W. Kamieniecki, *Straty Biblioteki Ordynacji Krasińskich w zakresie zbiorów rękopiśmiennych*, w: *Straty bibliotek i archiwów warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych*, t. 3, [red. P. Bańkowski], Warszawa 1955, s. 160.

²¹ Można przypuszczać, że rękopis ocalał, ponieważ ks. Mąkowski zabrał go ze sobą na wojenną tułaczkę. Prywatne księgozbiory profesorów Seminarium Diecezjalnego zostały bowiem spalone przez Niemców; A. Salina, *Z Jęny do Płocka. Powrót szczątków trzynastowiecznego kodeksu zrabowanego z Biblioteki Seminaryjnej*, w: *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. 14, red. W. Walczak, K. Wiszowata-Walczak, Białystok 2020, s. 200.

²² Wykorzystywały ją: 1) K. Jasiński w swoich pracach nad genealogią Piastów mazowieckich; w jego spuściznie przechowywanej w Bibliotece Kórnickiej PAN, pośród materiałów dotyczących Mazowsza (sygn. 14608, 14634/1, 1463/2, 1463/3) nie odnalazłam niestety kopii odpisu W. Mąkowskiego, a jedynie treść pojedynczych zapisek dot. książnych Aleksandry i Anny Bolkowej. 2) Andrzej Radziwiński, na przełomie lat 80. i 90. XX w. opracowujący środowisko duchowieństwa płockiego, który udzielił mi informacji, że nie dysponuje żadną własną kopią odpisu W. Mąkowskiego. 3) Z pewnością z rękopisem zapoznał się także ks. Tadeusz Żebrowski, długoletni dyrektor AD Płock, zm. w 2014 r. (spuścizna po nim nie jest jeszcze udostępniana badaczom), można jednak założyć, że nie sporządził on kopii z odpisu dostępnego mu w dowolnej chwili. Brak za to odniesień do rachunków Władysława I w monografii J. Senkowskiego, *Skarbowość Mazowsza od końca XIV wieku do 1526 roku*, Warszawa 1965.

²³ A. Salina, *Polityka książek mazowieckich wobec władz Kościoła od początku XIV wieku do 1526 roku*, Poznań 2011, s. 30; też, *Z Jęny do Płocka*, s. 199–205.

że jego tytuł znalazł się również na marginesie k. 3, gdzie zaczynają się zapiski. Do tego, w wyniku pomyłki, dwukrotnie zrobiłam zdjęcie k. 11, pominęłam natomiast poprzedzającą ją k. 10. Pomimo tego braku w podstawie wydania, ostatecznie zdecydowałam się opublikować kopię rachunków sporządzoną przez ks. Mąkowskiego, z uwagi na ich wartość dla badań nad dziejami średniowiecznego Mazowsza. Za przykład posłużyło mi wydanie przez zmarłą niedawno Grażynę Rutkowską tomu *Metryki Koronnej* zachowanego jedynie w kopii sporządzonej przez Antoniego Prochaskę²⁴.

Kopia ks. Mąkowskiego to fascykuł 24 gładkich kart papieru, formatu mniej więcej wydłużonego A4, zapełnionych po stronie *recto* poczynając od k. 3, z zachowaniem szerokiego na połowę karty marginesu. Rękopis sporządzono piórem atramentowym, pojawia się w nim jednak wiele skreśleń i poprawek naniesionych tą samą ręką ołówkiem. Część z korektur to zmiana litery z małej na wielką, w wielu przypadkach niezrozumiała, bo niezgodna z grafią łańską. Być może badacz po namyśle postanowił w pełni odwzorować zapis źródłowy, niemniej ten rodzaj poprawek nie został uwzględniony w niniejszej edycji. Na marginesach ks. Mąkowski ulokował daty roczne oraz rozwiązane daty dzienne, odnotowując dwie datacje budzące wątpliwości (zap. 74 i 83). Nieodczytane, tak wyrazy (lub ich części), jak i fragmenty zapisek zostały przez niego zastąpione kropkami. Z kolei odczyty niepewne lub rozwiązane skróty umieścił w nawiasach kwadratowych, pozostawiając niejednokrotnie skróty przez ściągnięcie, takie jak *dni* czy *sti* (*domini, sancti*).

Oryginał skopiowanego przez W. Mąkowskiego źródła, czyli karty zawierające blisko 160 zapisek rachunkowych, zostały wykorzystane przy oprawie nieznanego bliżej rękopisu. Wspomina o tym Adam Wolff w swej odtworzonej z pamięci przedwojennej pracy o urzędnikach mazowieckich²⁵. Być może dyrektor archiwum odnalazł karty z rachunkami właśnie w oprawie najstarszej księgi protokołów posiedzeń kapituły. Nie można mieć żadnej pewności w tym względzie, lecz chronologiczne sąsiedztwo obu źródeł oraz fakt, że to właśnie one zostały przepisane przez W. Mąkowskiego każe uwzględnić taką ewentualność. Co za tym idzie należy brać pod uwagę, że twórca rachunków mógł być osobą duchowną z płockiego środowiska kapitulnego, połączonego silnymi więziami z płockim dworem książęcym i jego kancelarią²⁶ (temat autorstwa będzie jeszcze poruszony niżej).

A. Wolff zdążył zapoznać się z omawianymi archiwaliami w 1939 r., jak się wydaje jako jedyny poza samym dyrektorem płockiej placówki. Jeśli jednak sporządził własny odpis źródła, to najprawdopodobniej uległ on zniszczeniu wraz z innymi materiałami uczonego. Te, zabezpieczone w skrzyniach w piwnicy domu Wolffów na Żoliborzu, zostały celowo podpalone przez Niemców już po upadku Powstania Warszawskiego²⁷. W każdym razie pisząc o rachunkach, A. Wolff w żaden sposób nie powołuje

²⁴ *Księga Metryki Koronnej podkanclerzego Andrzeja Oporowskiego z lat 1479–1483: ze spuścizny Antoniego Prochaski*, wyd. G. Rutkowska, Warszawa 2005.

²⁵ „W Archiwum Diecezjalnym w Płocku nieżyjący już dyrektor jego ksiądz kanonik Władysław Mąkowski odnalazł i najchętniej mi udostępnił w r. 1939 kilka kartek rachunków dworu ks. Władysława I, które użyte zostały jako makulatura przy oprawie jakiegoś rękopisu. Otóż rachunki te, pochodzące z końca czwartego dziesiątka lat XV w. (1438?), nie były prowadzone przez podskarbiego ani w jego imieniu”; A. Wolff, *Studia*, s. 78.

²⁶ A. Radziwiński, *Duchowieństwo kapituł katedralnych w Polsce na tle porównawczym. Studium nad rekrutacją i drogami awansu*, Toruń 1995, s. 159–162; A. Supruniuk, *Otoczenie księcia mazowieckiego Siemowita IV (1374–1426). Studium o elicie politycznej Mazowsza na przełomie XIV i XV wieku*, Warszawa 1998, s. 82, 96, 112; J. Grabowski, *Kancelarie i dokumenty ksiąg mazowieckich w latach 1341–1381. Ośrodki zarządzania i kultury*, Warszawa 1999, s. 111–112; tenże, *Intelektualiści w kancelarii książęcej na Mazowszu w XIV i pierwszej połowie XV wieku. Ze studiów nad średniowieczną elitą umysłową na ziemiach polskich*, w: *Genealogia. Stan i perspektywy badań nad społeczeństwem Polski średniowiecznej na tle porównawczym*, red. J. Pakulski, J. Wroniszewski, Toruń 2003, s. 211–232; tenże, *Kancelarie książęce na Mazowszu (do 1526 roku)*, w: *Dyplomatyka staropolska*, red. T. Jurek, Warszawa 2015, s. 215–228; A. Salina, *Polityka ksiąg*, s. 113–122; por. też M. Wilska, *Mazowieckie środowisko dworskie Janusza Starszego. Studium społeczne*, Warszawa 2012, s. 25, 47–48.

²⁷ O tej bulwersującej do dziś sprawie zob. wstęp do NKDMaz., t. 2: *Dokumenty z lat 1248–1355*, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, współpr. K. Pacuski, H. Wajs, Wrocław 1989, s. IV. Korzystający ze spuścizny po prof. Wolfie (Archiwum PAN w Warszawie, sygn. III-226) K. Pacuski i J. Grabowski nie znaleźli tam materiałów sprzed 1944 r. Zamknięcie pracowni naukowej archiwum z powodu pandemii COVID-19 uniemożliwia potwierdzenie opinii obu badaczy i sprawdzenie, czy jednostki o nr. 36 (datacja: przed 1945) i 42 (datacja: przed 1939) zawierają ewentualnie notatki związane z rachunkami Władysława I; H. Szymczak, *Materiały Adama Wolffa*, „Biuletyn Archiwum Polskiej Akademii Nauk”, 34, 1993, s. 34–60.

się na posiadane przez siebie ich kopie; można się za to spodziewać, że udostępnienie mu źródła przez ks. Mąkowskiego polegało na wypożyczeniu kart do Warszawy²⁸.

A. Wolff hipotetycznie datuje udostępniony sobie materiał na rok 1438 – zapiski rachunkowe kończą się bowiem w maju 1437 r.²⁹ Czy wskazanie konkretnej daty rocznej oznacza, że źródło wyglądało na czystopis, sporządzony na podstawie bieżących notatek prowadzonych przez kilka lat? Bez wyraźnego stwierdzenia tego faktu przez wybitnego masowianistę trudno obecnie o konkluzje. Z pewnością jednak karty użyte następnie jako makulatura stanowiły tylko część rękopisu, wypełnionego już wcześniej szymi zapiskami (skoro tekst źródła zaczyna się od frazy: *Item eodem die*), a może również i później. Wówczas daty 1437 i 1438 nic nie mówiłyby o dacie końcowej tego źródła.

Oryginalny materiał wydobyty przez dyrektora Archiwum Diecezjalnego z oprawy nieznanego nam kodeksu nie stanowił zwartego fragmentu średniowiecznego źródła, ale musiał zawierać luki. Świadczy o tym prawie roczny odstęp między datacją ostatniej zapiski z k. 6 rękopisu ks. Mąkowskiego (był to dzień śmierci Aleksandry Siemowitowej – 19 VI 1434, przy czym pierwsza i inne zapiski na następnej karcie kopii również dotyczą pogrzebu księżnej) a kolejną możliwą do ustalenia datacją. Chodzi o datę 23 V 1435 z początku k. 9. Poza wskazaną roczną przerwą można zauważyć też kilka innych większych luk między zapisami: a) k. 3–4 z notami z początku maja 1434 r. i k. 5 – połowa czerwca 1434 r. (półtora miesiąca odstęp); b) k. 13 – połowa lipca 1435 r. i k. 14 – początek października 1435 r. (dwa i pół miesiąca); c) k. 16 – grudzień 1435 r. i k. 17 – październik 1436 r. (ok. 9 miesięcy); d) k. 20 – koniec listopada 1436 r. i k. 21 – połowa kwietnia 1437 r. (cztery i pół miesiąca). O fragmentaryczności zachowanych do czasu niemieckiej okupacji rachunków mówi też pośrednia analiza zewnętrznego wyglądu źródła.

Wobec braku opisu oryginału rachunków (tak we wzmiance A. Wolffa, jak i w odpisie W. Mąkowskiego) jego wygląd można odtwarzać wyłącznie na podstawie oglądu kopii. Wydaje się, że dwie karty kopii mogą odpowiadać jednej karcie oryginału, gdyż wszystkie parzyste karty odpisu – w przeciwieństwie do nieparzystych – są wypełnione tylko częściowo. Oznaczałoby to, że mielibyśmy do czynienia z 11 oryginalnymi kartami z zapiskami skarbowymi. Inną przesłanką potwierdzającą powyższe założenie są informacje o zapiskach zniszczonych i stąd nieczytelnych, umieszczone wyłącznie w górnej części k. 9, 11, 13, 15 odpisu. Odpowiadałyby to k. 4–7 oryginału (moja foliacja robocza dla XV-wiecznych kart wyjętych z oprawy kodeksu), które wobec tego mogły być wypełnione jedynie po stronie *recto*. Podsumowując kwestię braku wszystkich oryginalnych kart dla okresu 1434–1437, można założyć, że data 19 VI 1434 pochodziła z końcowej części k. 2 oryginału. Karta 3 z informacją o uroczystościach pogrzebowych księżnej Aleksandry była bezpośrednią kontynuacją karty poprzedniej, natomiast k. 4 została zapisana prawie rok później.

Zachowane rachunki dworu księcia mazowieckiego Władysława I (1406/1409–1455)³⁰, najmłodszego z pięciu synów księcia Siemowita IV³¹ i księżnej Aleksandry Olgierdówny³², rozpoczynają się

²⁸ Wiadomo, że z Płocka wypożyczano, i to nie karty, a całe kodeksy Bolesławowi Ulanowskiemu (zm. 1919). Dzięki temu przetrwała do dziś niezwrócona na czas przez uczonego XVI-wieczna księga z protokołami pułtuskiej kapituły kolegiackiej (także z zapiskami z XV w., skopiowanymi ze starszej księgi) i jej kopiariuszem (BPAU/PAN, rkps 7116). Przed 1919 r. w BPAU znajdował się także kopiariusz biskupstwa płockiego z początku XVI w. zaprowadzony z polecenia biskupa Erazma Ciołka; CDMas., s. 360, 551.

²⁹ W opublikowanej pośmiertnie pracy K. Jasińskiego o genealogii książąt mazowieckich podany jest rok 1439 jako data końcowa rachunków Władysława I; tenże, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 125. Zdaje się to być wynikiem pomyłki w maszynopisie monografii (BKór., sygn. 14608, k. 267), której autor nie zdołał już poprawić. W spuściźnie K. Jasińskiego można bowiem odnaleźć fiszki z pojedynczymi zapiskami rachunkowymi przepisanyymi z kopii W. Mąkowskiego z podaniem poprawnego tytułu rękopisu: BKór., sygn. 14634/1, Fragment księgi skarbowej ks. Władysława 1434–1437, fiszki 396 (zapiska nr 12 w niniejszej edycji) i 397 (zap. 24, 25, 35); 14634/2, fiszka 51 (zap. 13).

³⁰ K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 133–136; J. Grabowski, *Dynastia*, s. 331–336, 467–470; tenże, *Poczet*, s. 227–234 (J. Grabowski używa imienia Włodzisław).

³¹ Siemowit IV (ok. 1353/1356–1426), książę mazowiecki i ruski, władca Mazowsza Zachodniego i ziemi bełskiej, syn Siemowita III i Eufemii księżniczki opawskiej; A. Supruniuk, *Siemowit IV*, w: PSB, t. 37, Warszawa–Kraków 1996–1997, s. 76–81; K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 87–91; J. Grabowski, *Dynastia*, s. 298–318, 450–451; tenże, *Poczet*, s. 157–166.

³² Aleksandra (1368/1370–1434), księżniczka litewska, córka wielkiego księcia Olgierda i Julianny księżniczki twerskiej; K. Piotrowicz, *Aleksandra*, w: PSB, t. 1, Kraków 1935, s. 66–67; J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*,

krótko przed zgonem jego matki. Pierwsza możliwa do datowania zapiska (a czwarta z kolei) pochodzi z 2 V 1434. Śmierć księżnej nastąpiła 19 czerwca (zap. 24), a ona sama pojawia się w rachunkach jeszcze 3 maja, jako osoba otrzymująca pieniądze z polecenia swojego syna (zap. 12). Zejście ze sceny, tak życiowej, jak i politycznej, siostry króla Władysława Jagiełły znacząco zmieniło sytuację na Mazowszu Zachodnim, kończąc czas rządów niedzielnych książąt Siemowita V (1388/1391–1442)³³, Kazimierza II (1401/1403–1442)³⁴ i właśnie Władysława (przedostatni z synów, Trojden II, ur. między 1403 a 1406 r., zm. krótko po swym ojcu, w 1427 r.³⁵).

Siemowitowice mogli wówczas dokonać podziału schedy, uwzględniającego ziemię gostynińską i rawską – dotychczasową oprawę wdowią ich matki³⁶. Władysław objął rządy nad ziemiami na północ od Wisły: płocką, zawkrzeńską i wiską (od 1435³⁷), a jego starszym braciom przypadły ziemie: rawska, sochaczewska i gostynińska oraz ziemia bełska na Rusi. Zostały one odziedziczone przez Władysława I już w 1442 r., po rozdzielonej kilkumiesięcznym odstępem śmierci braci: Siemowita V, zmarłego 16 lub 17 lutego, który pozostawił po sobie córkę Małgorzatę (przyszłą księżną oleśnicką i kozielską) oraz bezpotomnego Kazimierza II, zmarłego 15 lub 16 września. Wyjątkiem była ziemia gostynińska, ponieważ tę aż do swej śmierci w 1459 r. dzierżyła księżna wdowa Małgorzata Siemowitowa. Władysław I zmarł przed swoją bratową, w nocy z 11 na 12 XII 1455, pozostawiając synów: Siemowita VI i Władysława II, ostatnich Piastów mazowieckich z linii Siemowita IV³⁸. Ich matka Anna jako oprawę wdowią otrzymała ziemię sochaczewską, przydzieloną przez męża w 1451 r. Już po wcieleniu do Królestwa Polskiego, w 1476 r., nadanie to zostało za zgodą księżnej zamienione na wielkopolskie Koło i Brdów oraz mazowieckie Bolemów i Mszczonów³⁹.

Rzecz jasna to nie zakończenie rządów w niedziale braterskim spowodowało zaprowadzenie osobnej rachunkowości na dworze w Płocku. Stolica Mazowsza Zachodniego już wcześniej została przydzielona Władysławowi jako jego główna siedziba⁴⁰. Zakres czasowy zachowanego fragmentu, tj. istnienie zapisek z okresu przed śmiercią księżnej Aleksandry, pozwala przypuszczać, że płockie rachunki dworskie mogły być od bliżej nieokreślonego czasu prowadzone w sposób ciągły, bez związku ze zmianami w statusie osoby władcy⁴¹. Niezależnie od miejscowych zwyczajów kancelaryjnych dodatkowym

Poznań–Wrocław 1999, s. 148–150; K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 89–90; J. Grabowski, *Dynastia*, s. 320, 451; tenże, *Poczet*, s. 167–171.

³³ A. Supruniuk, *Siemowit V*, w: PSB, t. 37, Warszawa–Kraków 1996–1997, s. 81–84; K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 106–111; J. Grabowski, *Dynastia*, s. 321–326, 462–464; tenże, *Poczet*, s. 189–195.

³⁴ A. Swieżawski, *Kazimierz II*, w: PSB, t. 12, Wrocław 1966–1967, s. 283–284; K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 125–130; J. Grabowski, *Dynastia*, s. 328–331, 466–467; tenże, *Poczet*, s. 217–222.

³⁵ K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 130–132; J. Grabowski, *Dynastia*, s. 331; tenże, *Poczet*, s. 223–226.

³⁶ *Iura Masoviae terrestria*, t. 1: 1228–1471, wyd. J. Sawicki, Warszawa 1972, nr 78; A. Supruniuk, *Mazowsze Siemowitów (1341–1442). Dzieje polityczne i struktury władzy*, Warszawa 2010, s. 75.

³⁷ W 1434 r. ziemia wiska była w posiadaniu Bolesława IV jako zastawnika i dopiero w 1435 r. książę płocki wykupił ją z rąk Bolesława IV; J. Grabowski, *Poczet*, s. 229–230.

³⁸ K. Pacuski, A. Swieżawski, *Siemowit VI*, w: PSB, t. 37, Warszawa–Kraków 1996–1997, s. 84–85; K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 150–154; J. Grabowski, *Dynastia*, s. 338–342, 476–477; tenże, *Poczet*, s. 255–262.

³⁹ O Małgorzacie Siemowitównie zob. K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, t. 2: *Piastowie świdniccy, ziebiccy, głogowscy, żagańscy i oleśniccy*, Wrocław 1975, s. 190–192; tenże, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 149–150; J. Tęgowski, *Małżeństwo Piastówny mazowieckiej Małgorzaty z księciem oleśnickim Konradem IX Czarnym*, w: *Korzenie wielokulturowości Śląska ze szczególnym uwzględnieniem Śląska Górnego*, red. A. Barciak, Katowice–Zabrze 2009, s. 304–311; J. Grabowski, *Dynastia*, s. 474. O Małgorzacie Siemowitowej zob. K. Jasiński, *Małgorzata*, w: PSB, t. 19, Wrocław 1974, s. 442; tenże, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 111; J. Grabowski, *Dynastia*, s. 463–464; tenże, *Poczet*, s. 197–200. O Annie Władysławowej zob. T. Piotrowski, *Anna*, w: PSB, t. 1, Kraków 1935, s. 124; K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, t. 2, s. 194–196; tenże, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 135–136; J. Grabowski, *Dynastia*, s. 336; tenże, *Poczet*, s. 235–239. O okolicznościach włączenia ziemi sochaczewskiej do Królestwa Polskiego zob. P. Węcowski, *Mazowsze w Koronie. Propaganda i legitymizacja władzy Kazimierza Jagiellończyka na Mazowszu*, Kraków 2004, s. 72–76.

⁴⁰ Wynikało to z postanowień układu zawartego w 1427 r. w Belzie, gdzie Siemowitowice, choć bez śmiertelnie chorego Trojdena II, podzielili między siebie zakres sprawowanej władzy; A. Supruniuk, *Mazowsze Siemowitów*, s. 71.

⁴¹ D. Antanavičius nie wyklucza jednak, że w średniowieczu księgi rachunkowe nie były prowadzone regularnie i mogą być między nimi czasowe przerwy; *Lietuvos didžiojo kuniaikščio Aleksandro Jogailaičio*, s. XXXV.

wzorcem mogły być rozwiązania stosowane w kancelarii skarbowej na dworze Władysława Jagiełły, brata wdowy po Siemowicie IV.

Nie wiadomo, kto spisywał rachunki książęce. Chociaż źródło jest pisane w pierwszej osobie, to autor, wielokrotnie wymieniający podskarbie księcia (*vicethezaurius* [sic] *ducis*, zob. niżej), ani razu nie podaje swojego imienia. Na Mazowszu prowadzenie rachunków monarszych leżało w kompetencjach kanclerzy dworskich⁴². Przykładem tego jest księga skarbowa Janusza II i wspomniane wyżej osoby jej twórców czy też wciągnięcie zapisów rachunkowych do rejestrów Janusza I, Bolesława IV i właśnie Janusza II. Można by sądzić, że i w przypadku Władysława I jego rachunki prowadzić powinien kanclerz, którym był wówczas Stanisław z Gołocina h. Bolesta. Po latach służby u Siemowitowiców jako braci niedzielnych, latem 1434 r. zdecydował się on na dalszą karierę u boku księcia płockiego, ale być może już wcześniej przebywał na jego dworze w Płocku⁴³.

W rzeczywistości Stanisław z Gołocina nie był twórcą rachunków, ponieważ jest wymieniany w tekście źródła jako osoba trzecia (zap. 148, 149, 158). Niezależnie od tego A. Wolff w swej krótkiej charakterystyce omawianego źródła nadmienia, że nie rozpoznał ręki pisarskiej ani nie skojarzył jej z charakterami pisma znanymi mu z metryk książęcych. Uznaje, że chodziło tu raczej o nieznanego bliżej pisarza z kancelarii lub nawet pisarza pracującego dla podskarbiego⁴⁴. Wobec niezachowania oryginału rachunków pozostaje jedynie zdać się na tę relację. Istotne jest też spostrzeżenie A. Wolffa, że rachunki były spisane przez jedną osobę.

Pisarza charakteryzują niejednokrotne pominięcia wyrazów *sancti*, *sancte*, *sanctorum*; w datacjach zapisek, zwłaszcza w drugiej części rachunków przechodzi on od razu do imienia świętego, świętej czy świętych. W rzymskim zapisie liczbowym podaje cyfrę 4 (także w liczbach zakończonych tą cyfrą) jako IIII. Poza tym słowo *vicethezaurarius* jest pozbawiane sylaby *-ra*⁴⁵. Obok innych pomyłek (np. pojedynczy zapis imienia *Halsel* zamiast *Hansel* czy dwukrotny zapis *Juda* zamiast *Jude*) może to świadczyć o pośpiechu i/lub niedbałości, a także o pewnych brakach w wykształceniu. W tekst rachunków pisarz wplata kilka rzeczowników pospolitych i przymiotników języku polskim (zob. niżej ich wykaz).

Rachunki dworu księcia Władysława tylko w sześciu przypadkach ilustrują wpłatę do skarbcza książęcego⁴⁶. Ich lwią część dotyczy wypłat, niekiedy ze wskazaniem na osobę zlecającą wydatkowanie środków ze skarbcza. Najczęściej jest to sam książę (22 razy), oprócz niego podskarbiowie Wojciech i Bolesta, i raz księżniczka Katarzyna (zap. 119). Podskarbi Wojciech pojawia się w źródle po raz pierwszy 3 V 1434 i występuje jeszcze pięciokrotnie, do 31 X 1436⁴⁷. Bolesta jest wzmiankowany dziewięciokrotnie, po raz pierwszy 22 X 1435, a ostatni 13 V 1437, w zapisce, po której rachunki się urywają⁴⁸. Jak widać na przestrzeni roku, między październikiem 1435 a listopadem 1436 r., rachunki wymieniają obu podskarbie naprzemiennie.

Bolesta w przeciwieństwie do Wojciecha, a podobnie jak dworscy pokojowcy (*cubicularii*), otrzymywał ze skarbu książęcego pieniądze na zakup butów⁴⁹. Jednak wyraźnie przydane mu miano *vicethezaurius* każe odróżnić go od Bolesty występującego w zapisce 67 z datą 16 VII 1435, określonego jako *familiaris* podskarbiego Wojciecha. Być może był tożsamy z Bolestą z Jeżewa h. Bolesta, pisarzem

⁴² *Księga skarbowa Janusza II*, s. 550; J. Senkowski, *Skarbowość*, s. 226–227.

⁴³ Zob. przyp. 45 edycji.

⁴⁴ A. Wolff, *Studia*, s. 78–79.

⁴⁵ Nie jest to z pewnością błąd W. Mąkowskiego, w swoich ołówkowych poprawkach kilkakrotnie skreślał on bowiem wpisaną przez siebie mechanicznie sylabę *-ra-* w wyrazie *vicethezaurarius* (zap. 9, 85, 90, 109, 117, 118, 159). W kilku przypadkach rozwinął to słowo do postaci *vicethezau[ra]rius*, uwzględniając pomijaną w źródle sylabę (zap. 78, 100, 103, 106 – w różnych formach deklinacyjnych). W przypadku zapisek 45, 59, 67 mamy do czynienia z zapisem *vicethezaurius* bez skreśleń czy zaznaczonych uzupełnień W. Mąkowskiego, natomiast tylko w jednej zapisce (52) widnieje zapis *vicethezaurarius* – również bez skreśleń i uzupełnień.

⁴⁶ Zap. 143, 144, 145, 153, 154, 155.

⁴⁷ Zap. 9, 67, 103, 106, 108, 109.

⁴⁸ Zap. 78, 85, 90, 100, 103, 117, 118, 143, 159.

⁴⁹ Zap. 78, 85, 90, 118.

płockim (odnotowanym jako pełniący tę funkcję w 1438 i później, po przerwie, w latach 1467–1478), a w międzyczasie rządcą księżęcym w Czermnie w ziemi gostyńńskiej w 1451 r.⁵⁰

Niepewna jest też identyfikacja podskarbiego Wojciecha, zwłaszcza wobec nieopracowanego zagadnienia urzędników dworskich na Mazowszu księżęcym (wyjąwszy badania Małgorzaty Wilskiej, Anny Supruniuk i Marty Piber-Zbieranowskiej⁵¹, które jednak nie dotyczą dworu Władysława I). Nie wiadomo, czy podskarbin Władysława była może osoba pełniąca już jakieś urzędy za panowania jego ojca. Natomiast wśród urzędników ziemskich występujących w źródłach po śmierci Siemowita IV można odnaleźć Wojciecha z Chylina również herbu Bolesta, starostę sochaczewskiego i rządcę rawskiego w latach 1451–1455⁵². Przesłanką na rzecz tej właśnie identyfikacji może być pełnienie przez Wojciecha z Chylina, podobnie jak przez Bolestę z Jezewa, funkcji rządcy dóbr księżęcych.

Rachunki dają nam pewien ogłód dworu księżęcego, tworzących go osób oraz ich zapotrzebowania na różnego rodzaju towary (także luksusowe) i usługi. Część dworzan, a zwłaszcza pokojowców oraz innych osób obsługujących dwór w Płocku (w tym mieszczan płockich) pojawia się w nich więcej niż raz, a niekiedy nawet wielokrotnie. Przykładem jest kowal Stanisław, któremu wydzielane były zazwyczaj pieniądze potrzebne na zakup węgla (10 na 16 przypadków, gdy jest wzmiankowany)⁵³, czy Komin, mieszczanin płocki, u którego zatrzymywali się goście księżęcy⁵⁴. Kilukrotnie pojawiają się poszczególni *cubicularii*, należący do personelu dworskiego średniego szczebla, bezpośrednio związanego z osobą monarchy⁵⁵. W związku z tym odnotowywano, którzy z nich służyli księżniczce Katarzynie (Hansel, Paweł i Jan⁵⁶). Wzmiankowani są także związani z Katarzyną: bezimienna *antiqua domina* przełożona dwórek księżniczki⁵⁷ oraz Lebor z Kowalewa, ochmistrz jej dworu⁵⁸.

Znaczna część zapisek dotyczy utrzymania dworzan (wspomnianej ochmistrzyni, ochmistrza Lebora czy podskarbiego Bolesty), pokojowców (*cubiculariis*), dwórek (*domicellis*) i służby; np. zakupu obuwia (*ad calceos* – 28 zapisek, *pro calcegis* – trzy zapiski i *pro ocreis* – jedna zapiska). Innym potrzebnym towarem było sukno lub płótno (*pannus*), wymienione w ośmiu zapiskach. Nie pojawiają się za to produkty żywnościowe, poza tymi kosztowniejszymi, przeznaczonymi jedynie na potrzeby monarsze, co wyraźnie podkreślono w zapiskach. Chodzi tu o cukier, pieprz, szafran i inne niewymienione z nazwy przyprawy (zap. 8, 11). Odnotowano także wino (zap. 94) i sok wiśniowy? (zap. 95), jak również mydło (zap. 112, 150) i aksamit (zap. 19), kupowane wyłącznie dla księżniczki Katarzyny i jej wzmiankowanej jeden raz siostry Amelii.

W przeciwieństwie do pokojowców możniejsi przedstawiciele otoczenia księcia płockiego zostali wzmiankowani w źródle zwykle raz lub co najwyżej dwukrotnie. Są to: podstoli płocki Zawisza z Konradzka (zap. 15), prepozyt kolegiaty płockiej Michał z Boryszewa (zap. 3, 46), Mikołaj Sieprski (zapewne syn kasztelana płockiego Andrzeja Gulczewskiego; zap. 54), podsedek płocki Ninogniew z Grodzanowa (zap. 65, 143), Mikołaj Strzegowski (syn sędziego płockiego Stanisława Strzegowskiego; zap. 104),

⁵⁰ Zob. przyp. 25 edycji.

⁵¹ Zob. wyżej, przyp. 26; M. Piber-Zbieranowska, *Księżna Anna Radziwiłłówna i jej regencja na Mazowszu w latach 1503–1518*, Warszawa 2019, mssp. dysertacji doktorskiej przyg. pod kier. M. Koczarskiej, Biblioteka IH PAN w Warszawie.

⁵² Zob. przyp. 4 edycji.

⁵³ Zap. 1, 6, 14, 18, 43, 53, 73, 75, 80, 81, 82, 88, 102, 114, 128, 133. Kowal Stanisław podobnie jak pokojowcy księżęcy otrzymuje także pewne kwoty na zakup butów czy też, przez ręce swojego domownika, na sukno/płótno (zap. 80, 81). Należy zatem uznać go za członka dworu w szerokim rozumieniu tego określenia; zob. M. Ferenc, *Dwór Zygmunta Augusta: organizacja i ludzie*, Kraków 1998, s. 110, 114–115. J. Skibniewska zaliczając kowali do służby stajennej, używa określenia: kowale nadworni; tamż, *Dwór królewski*, s. 100.

⁵⁴ Zap. 13, 19, 25.

⁵⁵ H. Kręt, *Dwór królewski Jadwigi i Jagielly*, Kraków 1987, s. 43, 53–58; M. Ferenc, *Dwór Zygmunta Augusta*, s. 64–67; U. Borkowska, *Dynastia Jagiellonów w Polsce*, Warszawa 2011, s. 95–228; *Lietuvos didžiojo kuniaikščio Aleksandro Jogailaičio*, s. XLIII; *Účty dvora prince Zikmunda*, s. XXVI; J. Skibniewska, *Dwór królewski*, s. 75–77, 147–148; por. B. Czwojdrak, *Zofia Holszańska. Studium o dworze i roli królowej w średniowiecznej Polsce*, Warszawa 2012, s. 104–105.

⁵⁶ Zap. 55, 69, 71, 89, 96, 113, 130.

⁵⁷ Zap. 105, 129, 152; por. B. Czwojdrak, *Zofia Holszańska*, s. 105–106, 151; A. Marchwińska, *Królewskie dwory żon Zygmunta Augusta. Organizacja i składy osobowe*, Toruń 2008, s. 23–26.

⁵⁸ Zap. 68, 72, 98, 151; zob. przyp. 22 edycji.

sędzia zawkrzeński Jan Świnka z Chojnowa (zap. 147) czy kanclerz Stanisław z Gołocina (zap. 149, 158)⁵⁹. Działo się to m.in. przy okazji zwrotu kosztów ich poselstw, np. do króla Władysława Jagiełły (zap. 46)⁶⁰ czy nakładów poniesionych przez nich przy wykonywaniu innych zadań (zap. 149, 158); oprócz tego przy spłacie zaciągniętych u nich długów książęcych (zap. 65, 143). Książę Władysław nie łożył na ich utrzymanie, obuwie czy odzienie.

Pojawiają się także wydatki na pokrycie kosztów pobytu w Płocku posłów od królowej (polskiej, Zofii Holszańskiej – zap. 19) czy wielkiego księcia (litewskiego, Zygmunta Kiejstutowicza – zap. 66): Ro[ga]li i Michała. Ciekawą pozycją w rachunkach jest też zapłata (sądząc po niskiej wysokości kwoty – zapewne jedynie częściowa) za zatrzymanie się księżnej mazowieckiej Anny Bolkowej⁶¹, podobnie jak jednego z wymienionych wcześniej posłów, w domu mieszczanina płockiego Komina (zap. 13). Zarówno księżna Anna, jak i Rogala, poseł od królowej Zofii, byli obecni w Płocku w ostatnich dniach życia wdowy po Siemowicie IV. Być może miało to związek z jej chorobą i przeczuciem zbliżającej się śmierci. A cel przyjazdu i wysłania poselstwa stanowiło pożegnanie z Aleksandrą, będącą stryjenką zarówno Anny, jak i jej zmarłego męża Bolesława⁶² (jako przyrodnia siostra Fiodora, ojca Anny, a żona Siemowita IV, stryja Bolesława), natomiast dla Zofii szwagierką (jako siostra jej męża Władysława Jagiełły). Braną pod uwagę ewentualnością było zapewne uczestnictwo w pogrzebie księżnej płockiej.

Ponadto wypada przywołać przydzielane księżniczce Katarzynie sumy z przeznaczeniem na ofiary, na msze święte i nabożeństwa (m.in. tuż przed pierwszą rocznicą śmierci jej matki; zap. 60), zapewne również na jałmużnę dla ubogich. Stanowią one więcej niż połowę zapisek dotyczących młodszej siostry księcia Władysława⁶³. Poza tym można wskazać na zapisane po śmierci księżnej Aleksandry jednorazowe wydatki *pro exsequiis* i *pro offertorio predictae ducisse* (zap. 25 i 35)⁶⁴. Dla mazowieckiej gałęzi dynastii piastowskiej potwierdzają one konstatację Urszuli Borkowskiej OSU, że rachunki dworskie są dobrym materiałem do badań nad praktykami religijnymi monarchów i ich rodzin⁶⁵.

Publikowane źródło przynosi dodatkowo ważne informacje z dziedziny genealogii. Zawiera ostatnią wzmiankę o żyjącej jeszcze księżnej Aleksandrze oraz podaje datę jej śmierci. Ponadto, jak zauważył Kazimierz Jasiński, odnajdujemy w nim ostatnią informację o życiu innej z księżniczek płockich, Amelii Siemowitównie (zap. 10). Urodzona ok. 1397/1398 r., była bezdzietną wdową po Wilhelmie II Bogatym landgrabim Turynгии i margrabim Miśni. Wzmianka o niej pod datą 3 V 1434 według K. Jasińskiego jest dowodem na to, że po śmierci męża (zm. 13 III 1425) powróciła na dwór swoich rodziców/matki⁶⁶. Amelia nie pojawia się jednak więcej w tekście źródła, nie ma w nim również mowy o wydatkach na jej ewentualny pogrzeb bądź na msze wotywnie. Czas jej śmierci pozostaje niewiadomą, a wzmianka w rachunkach może też świadczyć wyłącznie o ostatnich – jak się niedługo potem okazało – odwiedzinach u matki.

O wiele bardziej niż osoba Amelii przybliżona jest w rachunkach postać najmłodszej córki Siemowita IV – niewydanej wówczas jeszcze za mąż Katarzyny (ur. 1413/1416)⁶⁷. Do jej ślubu z Michałem

⁵⁹ Informacje dotyczące wyżej wymienionych przedstawicieli otoczenia Władysława I zamieszczone są w przypisach do edycji źródła.

⁶⁰ Wzmiankowana jest też podróż na Ruś (zapewne chodzi o ziemię bełską, władztwo księcia Kazimierza II), w jaką udał się Jakub Ko[...]ski (zap. 20), czy do Poznania gdzie wyprawili się *vector* Maciej i *clamator* Andrzej (zap. 49, 50).

⁶¹ Anna (zm. 1458) była księżniczką ruską, córką księcia Fiodora z Ratna, żoną księcia mazowieckiego Bolesława, syna Janusza I; J. Tęgowski, *Anna i Barbara – księżne mazowieckie z XV wieku. Przyczynek do genealogii Piastów mazowieckich*, w: *Spółeczeństwo i polityka do XVII wieku*, red. J. Śliwiński, Olsztyn 1994, s. 97–104; K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 102–103; J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia*, s. 65–66; J. Grabowski, *Dynastia*, 459–461; tenże, *Poczet*, s. 185–188.

⁶² Bolesław (ok. 1382/1383–1423/1424), książę mazowiecki, syn Janusza I i Anny Danuty Kiejstutowny, księżniczki litewskiej; B. Horodyski, *Bolesław*, PSB, t. 2, Kraków 1936, s. 277; K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 100–102; J. Grabowski, *Dynastia*, s. 355; tenże, *Poczet*, s. 179–183.

⁶³ Zap. 35, 60, 62, 63, 64, 83, 84, 92, 101, 111, 138, 140, 146, 157.

⁶⁴ Zapewne z pogrzebem księżnej płockiej wiążą się zapisane wtedy wydatki na wosk (zap. 25, 26, 27, 29, 32) i na prace przy wyrobie świec (zap. 31, 33, 37).

⁶⁵ U. Borkowska, *Rachunki królewskie*, s. 47, 58, 62.

⁶⁶ K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 125.

⁶⁷ A. Swieżawski, *Katarzyna*, w: PSB, t. 12, Wrocław 1966–1967, s. 220–222; tenże, *Katarzyna, zapomniana władczyni Płocka*, w: tenże, *Mazowsze i Ruś Czerwona w średniowieczu. Wybór prac*, Częstochowa 1997, s. 17–25, wyd. org. „Notatki

Bolesławem zw. Michajłuszka, synem wielkiego księcia litewskiego Zygmunta Kiejstutowicza i wdowcem po księżniczce mazowieckiej Eufemii (młodszej siostrze Bolesława IV), doszło na początku 1439 r. Do tego czasu księżniczka przebywała w Płocku, na dworze swego brata⁶⁸. Katarzyna pojawia się regularnie w rachunkach od połowy 1435 r., najczęściej ze wszystkich osób, którym wypłacono pieniądze (w 21 zapiskach, z czego 14 na ofiary).

Zasady edycji

Z uwagi na specyfikę niniejszej edycji źródłowej przyjęte zasady wydania nie mogą być w pełni zbieżne z zaproponowanymi przez A. Wolffa w instrukcji wydawniczej dla źródeł średniowiecznych⁶⁹. Ponieważ przedmiotem publikacji jest źródło średniowieczne, którego oryginalny przekaz zaginął, należało oprzeć się na – również zaginionym – odpisie XX-wiecznym. Podstawą wydania jest zatem odpis księdza W. Mąkowskiego, a ściślej: odpis całego tekstu źródła wykonany czarnym piórem wraz z poprawkami naniesionymi ołówkiem (wszystkie pierwotne odczyty wyrazów zostały odnotowane w przypisach tekstowych). Co za tym idzie konieczne było uwydatnienie nawarstwień aparatu krytycznego, tj. odróżnienie odpisu ks. Mąkowskiego z kart XV-wiecznych od jego objaśnień do tekstu źródłowego oraz od objaśnień pochodzących od wydawczyni.

W niniejszej edycji zapiski otrzymały numerację od 1 do 159, z uwzględnieniem pięciu zapisek, które autor odpisu określa jako zniszczone i nie próbuje ich odtworzyć. Dla większej przejrzystości opisu wprowadzam przecinki po źródłowym, tj. XV-wiecznym zapisie daty⁷⁰. Ponieważ ks. Mąkowski na marginesach odczytu umieścił rozwinięcia w różnych formach, np. „2 maja” lub „16 Junii”, ujednolicam ich zapis do postaci: {2 V 1934}. Z wyjątkiem nazw własnych literę „u” – przepisywaną przez dyrektora płockiego archiwum najpewniej zgodnie z zapisem źródłowym – podaję jako „u” lub „v”, zależnie od jej wartości fonetycznej w danym wyrazie. Rozwiązuję bez zaznaczania tego nawiasem następujące, nierozwiązane przez W. Mąkowskiego, skróty: *d.*, *dni*, *dne* – *dominus*, *domini*, *domine*, *sti* – *sancti*. Pomijam ołówkowe korekty typu: *exequius* poprawione na *exequys* czy *cubiculariis* na *cubicularys*. Bez zmian natomiast pozostawiam:

- użycie nawiasów przy rozwinięciach skrótów, wobec niemożności porównania odpisu z oryginałem;
- wykreślenia podane za źródłem średniowiecznym (ponieważ były zaznaczane i opisywane przez autora odpisu), a o skreśleniach będących wynikiem korekty odpisu (zapis ołówkowy poprawiający zapis piórem) informuję w przypisach tekstowych, podając tam wykreślone przez W. Mąkowskiego litery, słowa lub frazy;
- końcówki liczebników pisanych cyframi rzymskimi: dopisane (-or) lub też nadpisane w postaci indeksu górnego (°);
- zapisy liczbowe w podstawie wydania takie jak IIII, gdyż można sądzić, że odtwarzają wiernie podstawę źródłową;
- liczbę kropek w miejscach/wyrazach nieodczytanych, ponieważ nie wiadomo, co było zamysłem autora odpisu: czy liczba kropek ma odpowiadać dokładnie liczbie brakujących liter, czy tylko pokazuje skalę braków w tekście.

Dla niezbędnego odróżnienia uwag i dopisków dyrektora płockiego archiwum od moich zdecydowałam, że te pierwsze ujęte będą w nawiasy kwadratowe, drugie zaś w nawiasy klamrowe. Objasnienia

Płockie”, 10, 1965, z. 3–4, s. 18–23; K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 144–148; J. Grabowski, *Dynastia*, s. 342–345; tenże, *Poczet*, s. 263–267.

⁶⁸ K. Jasiński, *Rodowód Piastów mazowieckich*, s. 145–146, 156–157; J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia*, s. 226–227; tenże, *Pokwitowanie posagu przez Katarzynę księżniczkę mazowiecką, żonę Michała Zygmuntowicza z 1439 r.*, „Genealogia. Studia i Materiały Historyczne”, 12, 2000, s. 99–101; J. Grabowski, *Poczet*, s. 263–267.

⁶⁹ A. Wolff, *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI wieku*, St. Źródł., 1, 1957, s. 155–184; przedruk w: J. Tandecki, K. Kopiński, *Edytorstwo źródeł historycznych*, Warszawa 2014, zał. nr 2, s. 328–354.

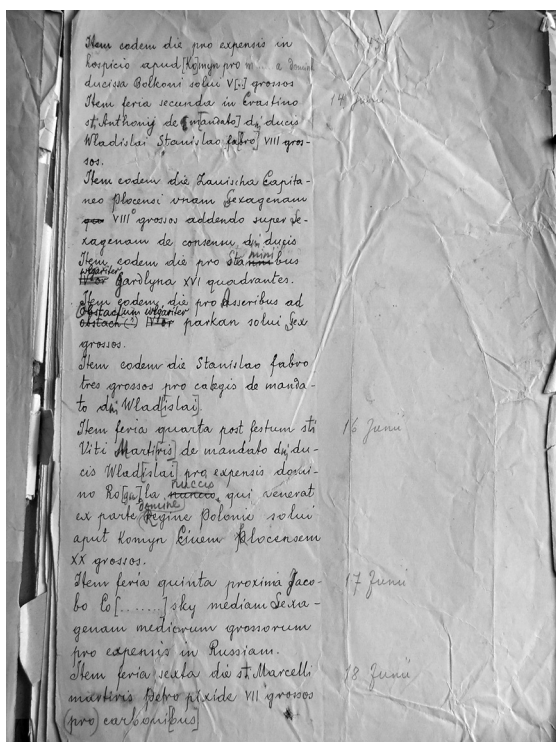
⁷⁰ Podobne rozwiązanie zostało zastosowane w: *Metryka Koronna nr 8. Liber intitulatus: Varsavia Boleslai, Conradi, Janussii et Annae ducum Masoviae ab anno 1471 usque ad 1526*, wyd. A. Salina, I. Stembrowicz, Warszawa 2018.

i uzupełnienia pochodzące od W. Mąkowskiego, jako twórcy wydawanego przekazu, podane są antykwą, np.: [k. 24], [zapiska zniszczona], [s], [!], natomiast te pochodzące ode mnie – kursywą, np. {s}, {14 VI 1434}, {154} (ostatni przykład to numer zapiski).

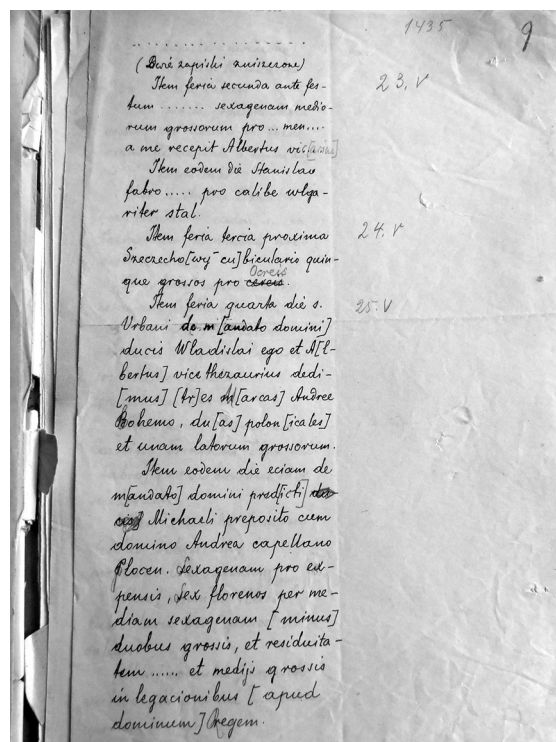
Opatruję przypisami nazwy geograficzne (zgodnie z ustaleniami *Słownika historyczno-geograficznego województwa płockiego w średniowieczu* oraz *Atlasu historycznego Polski*⁷¹) oraz te spośród osób występujących w zapisach, które udało się zidentyfikować. W przypadku służby nie było to ze zrozumiałych względów możliwe. Postacie powszechnie znane: tj. królowie, królowe, wielcy książęta litewscy oraz książęta mazowieccy, w przypisach są identyfikowane jedynie w podstawowym zakresie. W przypisach rzeczowych nie uwzględniono postaci księcia płockiego Władysława I, a jego matka Aleksandra i siostra Katarzyna zostały objaśnione jedynie przy pierwszym wystąpieniu. Przy odsyłaczach do przypisów tekstowych – oznaczonych kolejnymi literami: ^{a-z}, ^{aa-zz}, ^{aaa-} – dla jasności pomijam literę °, stanowiącą niekiedy końcówkę deklinacyjną w tekście źródła.

Na koniec składam serdeczne podziękowania za życzliwą pomoc i datującą się już od kilkunastu lat dobrą współpracę ks. dr. Dariuszowi Majewskiemu (poprzedniemu dyrektorowi), pani Katarzynie Kalińskiej (obecnej dyrektor) oraz ks. Bartoszowi Leszkiewiczowi z Archiwum Diecezjalnego w Płocku. Dziękuję również – za udzielone konsultacje – ks. prof. Michałowi Marianowi Grzybowskiemu.

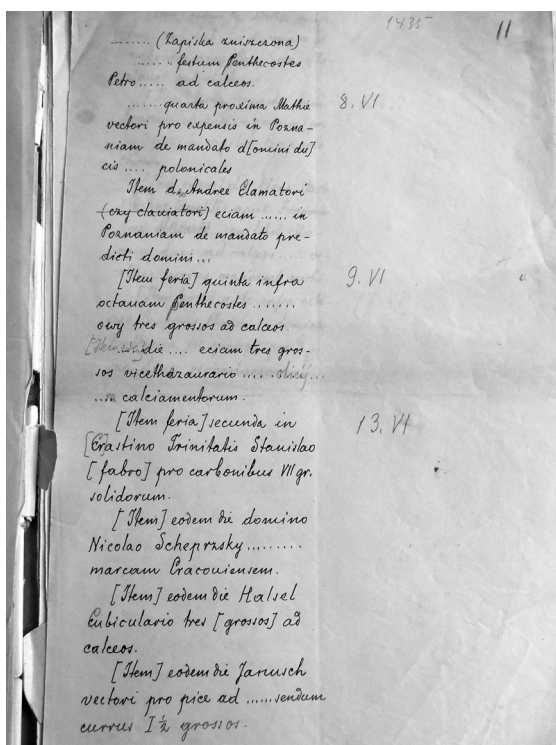
⁷¹ *Słownik historyczno-geograficzny województwa płockiego w średniowieczu*, oprac. A. Borkiewicz-Celińska, z. 1–2, Wrocław 1980–1981; z. 3–4, Warszawa 1998–2000; *Mazowsze w drugiej połowie XVI wieku*, cz. 1: *Mapa*, cz. 2: *Komentarz, indeksy*, red. W. Pałucki, oprac. A. Dunin-Wąsowiczowa i in., Warszawa 1973 (*Atlas Historyczny Polski. Mapy Szczegółowe XVI wieku*, t. 7).

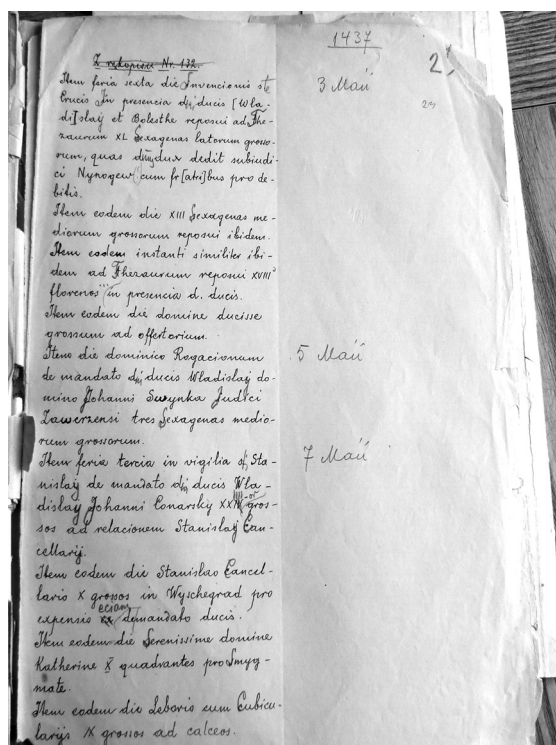
Il. 1. Karta 5 z rękopisu ks. W. Mąkowskiego niegdyś przechowywanego w Archiwum Diecezjalnym w Płocku

Il. 2. Karta 9 z rękopisu ks. W. Mąkowskiego niegdyś przechowywanego w Archiwum Diecezjalnym w Płocku

Il. 3. Karta 11 z rękopisu ks. W. Mąkowskiego niegdyś przechowywanego w Archiwum Diecezjalnym w Płocku

Il. 4. Karta 23 z rękopisu ks. W. Mąkowskiego niegdyś przechowywanego w Archiwum Diecezjalnym w Płocku

Fragment księgi skarbowej księcia Władysława z lat 1434–1437

[k. 3]

{1} Item eodem die, Stanislao fabro pro carbonibus IIII-or grossos.

{2} Item eodem die, pro rothis et axe ad pixidas solvi sex grossos.

{3} Item eodem die, domino Michaeli preposito¹ sancti Michaelis² pro decem ulnis panni, [quam]lib[et] ulnam per XVI grossos computando solidorum.

{4} Item die dominico sancti Sigismundi, Nicolao de Gostinino³ pro rethe anatharum {s} solvi XII grossos Polonicales {2 V 1434}.

{5} Item feria secunda die Inventionis Sancte Crucis, Johanni Vila septem ulnas panni rubei coloris, quamlibet ulnam per^a V ½ grossos computando S z y t h w^o {3 V 1434}.

{6} Item eodem die, pro sex ulnis panni Stanislao fabro XXIII grossos de mandato domini ducis Wlad[islai].

{7} Item eodem die, Clementi familiari Petri pixide X ulnas panni, quamlibet ulnam per II ½ grossos computando.

{8} Item eodem die, pro necessariis serenissimi principis domini ducis Wladislay^b videlicet pipere^c, croco, cucro et aliis speciebus XL duos grossos.

{9} Et iterum novem fertones^d minus uno grosso Albertus vicethezaurus⁴ recepit.

[k. 4]

{10}^e Item eodem die, serenissimis ducibus Amlie^{f5} {s} et Katherine⁶ pro una e x m y t h y⁷ IIII½ sexagenas latorum grossorum.

^a Pierwotnie: pro.

^b Pierwotnie: Wladislai.

^c Pierwotnie: pippere.

^d Pierwotnie: florenos.

^e Zapiska ta została zapisana najpierw na k. 3v, a następnie przekreślona i wpisana na k. 4r – można przypuszczać, że W. Mąkowski zrezygnował z zapisywania kart po obu stronach.

^f Pierwotnie: Anilie. W skreślonej zapisce na k. 3v również widnieje zapis: Anilie.

¹ Michał syn Szymona z Boryszewa (pow. sochaczewski) i Brzozowa (pow. gąbiński), protonotariusz Siemowita IV (1400/1416–1417), prepozyt kolegiaty św. Michała w Płocku (1416–1438), kanclerz gostyniński (1417/1420–1435), kanonik płocki (1430–1438), pleban w Gąbinie (1430); był uczestnikiem wypraw wojennych z Państwem Zakonnym oraz posłem książąt mazowieckich do wielkiego mistrza Zakonu Krzyżackiego (1431), w ich imieniu prowadził wraz z Janem Świnką z Chojnowa pertraktacje z Krzyżakami przed zawarciem pokoju w Brześciu (1435); zm. 24 I 1438; S.M. Szacherska, Michał z Boryszewa, w: PSB, t. 20, Wrocław 1975, s. 620–621; A. Radziwiński, Prepozyci kolegiaty św. Michała w Płocku w XIV i na początku XV w., „Studia Płockie”, 19/20, 1991–1992, s. 211–213; tenże, Prałaci i kanonicy kapituły katedralnej płockiej w XIV i pierwszej połowie XV w. Studium prozopograficzne, t. 2, Toruń 1993, s. 97–98; A. Supruniuk, Otoczenie księcia mazowieckiego Siemowita IV (1374–1426). Studium o elicie politycznej Mazowsza na przełomie XIV i XV wieku, Warszawa 1998, s. 204.

² C. Deptuła, Zagadnienia początków kolegiaty św. Michała w Płocku, „Notatki Płockie”, 4, 1959, nr 13/14, s. 36–43; T. Żebrowski, Dzieje kolegiaty św. Michała i szkoły kolegiackiej (1180–1611), w: Księga pamiątkowa Zjazdu Małachowiaków 1180–1957/58, red. J. Chojnacki i in., Płock 1959, s. 113–122; tenże, Kolegiata Św. Michała w Płocku i szkoła kolegiacka (ok. 1150–1612), w: Dzieje najstarszej z polskich szkół Liceum Ogólnokształcącego im. Marszałka Stanisława Małachowskiego w Płocku, red. W. Koński, Płock 2000, s. 11–30.

³ Gostynin, ośrodek ziemi i powiatu, 20 km na SW od Płocka. Mikołaj był zapewne mieszczaninem gostynińskim: kupcem lub rzemieślnikiem.

⁴ Wojciech podskarbi dworu Władysława I, zapewne tożsamy z Wojciechem z Chylina (z. wyszogrodzka) h. Bolesła, starostą sochaczewskim (1448) i rządcą księżęcym w Rawie (1451–1455), który ok. 1443 r. kupił od księcia Władysława I wójtostwo w Bolemowie; A. Wolff, Studia nad urzędnikami mazowieckimi 1370–1526, Wrocław 1962, s. 305; Słownik historyczno-geograficzny ziemi wyszogrodzkiej w średniowieczu, oprac. A. Wolff, A. Borkiewicz-Celińska, Wrocław 1971, s. 10–11; K. Pacuski, Materiały do spisu urzędników mazowieckich, mssp. w Zakładzie Słownika Historyczno-Geograficznego Ziemi Polskich w Średniowieczu, Instytut Historii PAN, Oddział w Poznaniu.

⁵ Amelia, księżniczka mazowiecka, córka Siemowita IV, żona Wilhelma II Bogatego, zm. po 1434 r.

⁶ Katarzyna, księżniczka mazowiecka, córka Siemowita IV, żona księcia Michała Bolesława Zygmunto-wicza, zm. w 1480 r.

⁷ Chodzi zapewne o aksamit; Słownik staropolski, t. 1, red. S. Urbańczyk, Warszawa 1953, s. 21; I. Turnau, Słownik ubiorów. Tkaniny, wyroby pozatkackie, skóry, broń i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początku XIX w., Warszawa 1999, s. 12. Za wskazanie tego tropu dziękuję p. Michałowi Bartoszkowi z Pracowni Słownika Historyczno-Geograficznego Wielkopolski w Średniowieczu w Instytucie Historii PAN, Oddział w Poznaniu.

{11} Item eodem die, pro necessariis domini ducis Wlad[islai] Kawcze⁸ videlicet pro una s t u k a tele, pro pipere^g solvi duas sexagenas et XXIII-or grossos.

{12} Item eodem die, de mandato predicti domini ducis matri⁹ sue pro cingulo, cutellis, bursa et c a s z b a solvi VIII° grossos.

[k. 5]

{13} Item eodem die, pro expensis in hospicio apud [Ko]myn pro m.....a domina ducissa¹⁰ Bolkoni¹¹ solvi V[...] grossos.

{14} Item feria secunda in crastino sancti Anthony, de m[andato] domini ducis Wladislai Stanislao fa[bro] VIII grossos {14 VI 1434}.

{15} Item eodem die, Zauischa¹² capitaneo Plocensi unam sexagenam^h VIII° grossos addendo super sexagenam de consensu domini ducis.

{16} Item eodem die, pro straminibusⁱ wlgariter^j g a r d l y n a XVI quadrantes.

{17} Item eodem die, pro asseribus ad ^k-obstaclum {s} wlgariter^l p a r k a n solvi sex grossos.

{18} Item eodem die, Stanislao fabro tres grossos pro calcegis de mandato domini Wlad[islai].

{19} Item feria quarta post festum sancti Viti Marti[ris], de mandato domini ducis Wlad[islai] pro expensis domino Ro[ga]lla nuccio^m, qui venerat ex parte domineⁿ regine Polonie¹³ solvi apud Komyn civem Plocensem XX grossos {16 VI 1434}.

{20} Item feria quinta proxima, Jacobo Co[.....]sky mediam sexagenam mediorum grossorum pro expensis in Russiam {17 VI 1434}.

{21} Item feria sexta die sancti Marcelli martiris, Petro pixide VII grossos [pro] carboni[bus] {18 VI 1434}.

[k. 6]

{22} Item eodem die, pro straminibus wlgariter^p g a r d l y n a dedi duos grossos pro camara wlgariter^p k u s z n a .

{23} Item eodem die, Junoschy fratri Petri pixide XVI quadrantes pro calcegis de mandato domini ducis Wlad[islai].

^g Pierwotnie: pippere.

^h Po słowie sexagenam następuje zapis: qu, wykreślony piórem.

ⁱ Pierwotnie: stannibus.

^j Pierwotnie: IV-or.

^{k-1} Pierwotnie: obstach[?] IV-or.

^m Pierwotnie: nuncio.

ⁿ Słowo domine dopisane ołówkiem nad tekstem.

^p Poprawka piórem, pierwotny tekst zatarty.

⁸ Być może Władysław Kawka był przodkiem kupca plockiego Bartłomieja Kawki i jego rodzeństwa: Wojciecha, Katarzyny i Szymona, wzmiankowanych w 1495 r.; Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka, t. 1, wyd. S.M. Szacherska, Warszawa 1975, nr 262. Mógł również być krewnym wzmiankowanego w 1437 r. Michała Kawki z Płocka (AA w Gnieźnie, sygn. ACons. A 21, k. 120v).

⁹ Aleksandra, księżna mazowiecka, córka wielkiego księcia litewskiego Olgerda, żona Siemowita IV, zm. w 1434 r.

¹⁰ Anna, księżna mazowiecka, córka księcia Fiodora z Ratna, żona księcia mazowieckiego Bolesława, syna Janusza I, zm. w 1458 r.

¹¹ Bolesław zw. Bolkiem, książę mazowiecki, syn Janusza I, ojciec księcia Bolesława IV, zm. w 1423/1424 r.

¹² Zawisza z Konadźca (ob. Kondrajec, pow. raciański) i z Dłużniewa (pow. płoński), h. Dołęga, syn Wojciecha, z żony Agnieszki (siostry marszałka Świętosława Goliasza z Łęgu) miał synów Zawiszę i Wojciecha; starosta plocki (1420–1423, 1429–1437) i gostyniński (1424), podstoli plocki (1432–1440), kasztelan raciański (1440–1446), zm. przed 1 IV 1447; J. Piętka, Mazowiecka elita feudalna późnego średniowiecza, Warszawa 1975, s. 57–58; Słownik historyczno-geograficzny województwa plockiego w średniowieczu, oprac. A. Borkiewicz-Celińska, z. 1–2, Wrocław 1980–1981; z. 3–4, Warszawa 1998–2000 [dalej: SHGPłoc.], z. 2, s. 132; A. Supruniuk, Otoczenie, s. 283–285; K. Pacuski, Materiały.

¹³ Zofia Holszańska, królowa polska, żona Władysława Jagiełły, zm. w 1461 r.

{24} Item sabbato proximo ante festum sancti Johannis Baptiste, obiit serenissima princeps ducissa Allexandra olim conthoralis domini ducis Semouiti¹⁴ ducis Mazouie {19 VI 1434}.
Secuntur exposi[ta].

[k. 7]

{25} Item eodem die, pro exsequiis p[re]dict[e] ducisse, [pro] cera apud Komyn unum lapidem pro XL et IIII grossis^q et iterum XX grossos.

{26} Item eodem die, apud Albertum vicarium sancti Michaelis lapidem cum una quarta cum ... per sexagena et XVI grossos^s.

{27} Item eodem die, apud Petrum mercatorem IIII-or lapides, quemlibet^t XL et IIII-or grossos.

{28} Item eodem die, pro XX ulnis panni, quamlibet^u per VIII° grossos.

{29} Item eodem die, apud Petrum Polthornyk generem {s} Petri mercatoris unum lapidem pro LIIII-or grossis^v.

{30} Item eodem die, pro ligaminibus^w tres grossos.

{31} Item eodem die, Jacobo Stelmach tres grossos pro laboribus circa^x lumina.

{32} Item eodem die, apud Fra[nk]owa duos lapides cere, ^yquemlibet per^z XLIIII-or grossos.

{33} Item eodem die, mulieribus, que paraverunt lumina^{aa} in hospitali, IIII-or grossos.

{34} Item eodem die, pro laboribus Ha.....be^{bb} duos grossos.

{35} Item eodem die, pro offertorio predictae ducisse sex sexagenas.

[k. 8]

{36} Item eodem die, Jacobo Stelmach iterum tres grossos pro laboribus.

{37} Item eodem die, pro ligaminibus^{cc} et mulieribus, que paraverunt lumina in hospitali, XX grossos.

{38} Item eodem die, pro duobus staminibus panni h a n t h e l s k e y g o , quodlibet stamen per VII¹/₂ sexagenas, apud civem^{dd} et apud Drabasrzs^{ee} aliud.

{39} Item eodem die, apud eundem Stanislaum VIII° ulnas, quamlibet ulnam per [VI]II° grossos S..... sawskega^{ff}.

[k. 9]

{40, 41} [dwie zapiski zniszczone]

{42} Item feria secunda ante festum sexagenam mediorum grossorum pro ...men.... a me recepit Albertus vic[arius] {23 V 1435}.

{43} Item eodem die, Stanislaio fabro ... pro calibe wlgariter s t a l .

^q Pierwotnie: grossos.

^r Pierwotnie: pro.

^s Pierwotnie: grossis.

^t Pierwotnie: quilibet.

^u Pierwotnie: quelibet

^v Pierwotnie: grossos.

^w Pierwotnie: lignitibus, następnie: liguoribus.

^x Po słowie circa wyraz skreślony piórem, pierwotny tekst niewidoczny.

^{y-z} Pierwotnie: quilibet pro.

^{aa} Słowo lumina nadpisane ołówkiem nad słowem skreślonym piórem, pierwotny tekst niewidoczny.

^{bb} Pierwotnie: La.....be.

^{cc} Pierwotnie: liquoribus.

^{dd} Na marginesie odwzorowanie zapisu: civem. Na tej podstawie odczyt civem może budzić wątpliwości, mogło bowiem chodzić tu o nazwę osobową.

^{ee} Pierwotnie: Drabasrzs.

^{ff} Pierwotnie: sowskiego.

¹⁴ Siemowit IV, książę mazowiecki, zm. w 1426 r.

{44} Item feria tertia proxima, Szeczecho[wy cu]biculario quinque grossos pro ocreis^{eg} {24 V 1435}.

{45} Item feria quarta die sancti Urbani, de m[andato domini] ducis Wladislai ego et A[lbertus] vice-thezaurius dedi[mus] [tr]jes m[arcas] Andree Bohemo, du[as] Polon[icales] et unam latorum grossorum {25 V 1435}.

{46} Item eodem die, eciam de m[andato] domini^{hh}-pred[icti]ⁱⁱ Michaeli¹⁵ preposito cum domino Andrea capellano Plocensi sexagenam pro expensis, sex florenos per mediam sexagenam [minus] duobus grossis et residuitatem et mediis grossis in legacionibus [apud dominum] regem¹⁶.

[k. 10]

{przypadkowo ominięta przy fotografowaniu}

[k. 11]

{47} [zapiska zniszczona]

{48} festum Penthecostes, Petro ad calceos.

{49} quarta proxima, Mathie vectori pro expensis in Poznaniam de mandato d[omini du]cis Polonicales {8 VI 1435}.

{50} Item domino Andree clamatori^{jj} eciam in Poznaniam de mandato predicti domini... .

{51} [Item feria] quinta infra octavam Penthecostes, ovy tres grossos ad calceos {9 VI 1435}.

{52} [Item eodem] die, eciam tres grossos vicethezaurarioolicy... .ra calciamentorum.

{53} [Item feria] secunda in [cr]jastino Trinitatis, Stanislao [fabro] pro carbonibus VII grossos solidorum {13 VI 1435}.

{54} [Item] eodem die, domino Nicolao Schepzsky¹⁷ marcam Cracouiensem.

{55} [Item] eodem die, Halsel cubiculario tres [grossos] ad calceos.

{56} [Item] eodem die, Janusch vectori pro pice adsendum currus I½ grossos.

[k. 12]

{57} [Item] eodem die, Mithce^{kk} muratori pro bab.....s unum grossum za b r u k o w a n e y Ca.....ecz t[he]zauri sub stuba.

{58} [Item] feria quarta, Anne Franouicz ½ sexagenam [pro.....]isia in vigilia Corporis Christi {15 VI 1435}.

{59} [Item eodem] die, Elene {et} Stach {s} Stachne [domice]llis apud Franoua sive Annam..., cuilibet illarum duos ad calceos vicethezaurius mandavit michi.

{60} [Item feria] sexta infra octavas Corporis Christi, ... domine Katherine XII grossos pro sue dive recordacionis {17 VI 1435}.

^{eg} Pierwotnie: cereis.

^{hh-ii} Pierwotnie: pred[icti] ducis]; słowo ducis wykreślone ołówkiem.

^{jj} Po słowie: clamatori autor odpisu dodał: czy clauiatori, a następnie skreślił ten dopisek.

^{kk} Pierwotnie: Mathie.

¹⁵ Zob. przyp. 1 edycji.

¹⁶ Władysław Jagiellończyk, król Polski i Węgier, zm. w 1444 r.

¹⁷ Mikołaj Sieprski, z Sieprca (Sierpc – miasto w ziemi plockiej, od 1542 r. ośrodek powiatu; SHGPloc., z. 3, s. 275–277). Może chodzić tu o Mikołaja z Brzozowa h. Prawdzic, syna Andrzeja z Gulczewa, kasztelana plockiego, który ok. 1400 r. nabył Sierpc od spadkobierców Jaśka Pilika. Sam Mikołaj był pisarzem i dworzaniem Siemowitowiców (1427), następnie podkomorzym gostynińskim (1435–1441); podpisał pokój zawarty z Krzyżakami w Brześciu w 1435 r. K. Pacuski wskazuje, że podtrzymywał on kontakty z dworem w Plocku, o czym świadczy występowanie Mikołaja na liście świadków plockiej metryki księżęcej; T. Żebrowski, Sierpc w średniowieczu i XVI wieku, w: Dzieje Sierpca i ziemi sierpeckiej, red. M. Chudzyński, Sierpc 2003, s. 114–115; K. Pacuski, Możliwość rycerstwa w XIV i XV wieku, Warszawa 2009, s. 36–37. Mniej prawdopodobne, aby w zapisce wzmiankowano Mikołaja z Niedarżyna h. Pobóg, kasztelana sierpeckiego w latach 1436–1447; T. Żebrowski, Sierpc, s. 106.

[k. 13]

{61} [jedna zapiska zniszczona]

{62} Item sabbato in die Visitacionis Marie, serenissime domine ducisse Katherine II grossos ad offertorium {2 VII 1435}.

{63} Item die dominico infra octavas predicti festi Virginis Marie, VIII° quadrantes ad offertorium {3 VII 1435}.

{64} Item feria sexta in die Divisionis Apostolorum, domine ducisse Katherine unum grossum ad offertorium {15 VII 1435}.

{65} Item eodem die, Nynogew¹⁸ de Grodzanowo^{11 19} duas sexagenas minus XII grossis pro quodam debito per ipsum dominum ducem grossis mutatis per VII quadrantes.{66} Item eodem die, eciam de mandato domini ducis Wladislai apud Johannem sartorem pro Michaelenuccio^{mm}, qui venerat ex parte^{mn} magni ducis²⁰ in legacionibus, solvi X grossos.{67} Item sabbato post Divisionem Apostolorum, Albertus vicethezaurius²¹ recepit a me marcam Craouiensem Polonicalem pecuniam {ss} per familiarem suum Bolestha^{pp} {16 VII 1435}.

[k. 14]

{68} Item eodem die, Leborowy²² III grossos ad calceos.{69} Item Hansel^{qq} duos grossos ad calceos, cubiculario domine ducisse Katherine.{70} Item eodem die, Johanni, Czygan cubulariis cuilibet^{rr} per duos grossos ad calceos ante festum Mathei Apostoli.{71} Item feria quinta post festum sancti Francisci Confessoris, Hansel^{ss} duos ad seculares^{tt} {6 X 1435}.{72} Item eodem die, Leborci²³ tres grossos ad calceos.

{73} Item feria secunda, Stanislao fabro ad folles pro ferro quinque grossos {10 X 1435}.

{74} Item feria secunda die sancti Galli, Calluss[io] coquo ½ marcam solidorum mutatis mediis grossis per VII quadrantes {17 X 1435?24}.

{75} Item eodem die, Stanislao fabro VII° {s} grossos pro carbonibus.¹¹ Pierwotnie: Gradzanowo.^{mm} Pierwotnie: nuncio.^{mn} Po słowie: parte następuje wyraz: magistri, skreślony piórem.^{pp} Pierwotnie: Bolestham.^{qq} Pierwotnie: Hausel.^{rr} Słowo cuilibet dopisane ołówkiem nad tekstem.^{ss} Pierwotnie: Hausel.^{tt} Pierwotnie: sotulares.¹⁸ Ninogniew I z Kryska (pow. sąchocki) i Grodzanowa (pow. raciański), h. Prawdzic; był synem Leona z Kryska, ojcem Jana, Stanisława z Grodzanowa, Ninogniewa II z Kryska, Łysakowa i Grodzanowa, Łazarza i prawdopodobnie Józefa z Kryska oraz Katarzyny żony Ziemaka Kobolda z Borukowa i Doroty żony Świętosława z Zukowa. Drugą żoną Ninogniewa była Dorota Węgrzynowska, wdowa po zamordowanym w 1466 r. Jakubie Boglewskim kasztelanie ciechanowskim. Pełnił urzędy podsędką płockiego (1434–1457), chorążego zakroczymskiego (1439–1450), sędziego wyszogrodzkiego i zakroczymskiego (1450–1462), kasztelana czerskiego (1462–1463), sędziego (1457–1467), kasztelana (1463–1465) i wojewody płockiego (1465–1467); Red., Kryski Ninogniew, w: PSB, t. 15, Wrocław 1970, s. 485–486; J. Piętka, Mazowiecka elita, s. 85–86; K. Boroda, Synowie możnowładztwa i szlachty mazowieckiej na studiach na Uniwersytecie Krakowskim w latach 1400–1515, w: Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku, red. J. Urwanowicz, Białystok 2003, s. 513; B. Sas, Genealogia Feliksa v. Szczęsnego Kryskiego, kanclerza wielkiego koronnego, „Rocznik Mazowiecki”, 24, 2012, s. 109–110.¹⁹ Grodzanowo, wieś parafialna w ziemi płockiej, w powiecie raciańskim, ob. Grodzanowo Kościelne, 48 km na NNE od Płocka.²⁰ Zygmunt, wielki książę litewski, syn księcia Kiejstuta, zm. w 1440 r.²¹ Zob. przyp. 4 edycji.²² Lebor z Kowalewa i Wilkieszów (pow. bielski), h. Bolesta, ochmistrz Katarzyny Siemowitówny, podkomorzy rawski (1434), zm. po 16 II 1437; Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka, t. 1, nr 122; SHGPłoc., z. 3, s. 141; J. Grabowski, Poczet książąt i książyn mazowieckich, Kraków 2019, s. 264.²³ Zob. przyp. 22 edycji.²⁴ Dzień św. Galla przypada 16 października, jednak w 1435 r. wypadł on w niedzielę, a nie w poniedziałek.

[k. 15]

{76} [jedna zapiska zniszczona]

{77} Item feria sexta die Undecim Milia Virginum, Szczodrokowy^{uu} sartori VIII° grossos pro laboribus palii domine ducisse Katherine {21 X 1435}.

{78} Item sabbato post Undecim Milia Virginum, Bolesthe vicethezau[ra]rio²⁵ tres grossos ad calceos {22 X 1435}.

{79} Item feria secunda ante festum Symonis et Juda [!], de mandato domini ducis Wladislai Clementi familiari Petri pixide ½ sexagenam pro panno ad tunicam {24 X 1435}.

{80} Item feria quarta proxima, familiari Sta[ni]slay^{vv} fabri XXV grossos pro panno {26 X 1435}.

{81} Item quinta in vigilia Symonis et Juda {s} Apostolorum, Stanislao fabro tres {grossos} ad calceos {27 X 1435}.

{82} Item feria secunda in vigilia Omnium Sanctorum, Stanislao fabro VIII° grossos pro carbonibus per IIII-or denarios mutatos Polonicales {31 X 1435}.

{83} Item feria sexta postridie^{ww} sancti Martini, serenissime domine ducisse Katherine tres grossos et unum solidum novum ad offertorium {11 XI 1435?²⁶}.

[k. 16]

{84} Item feria Martini, predicte domine ducisse unum grossum ad offertorium.

{85} Item eodem die, Bolesthe vicethezaurio²⁷ tres grossos ad calceos.

{86} Item feria sexta post Concepcionem Virginis Marie, Clementi cubiculario tres grossos ad calceos {9 XII 1435}.

{87} Item feria secunda ante festum Lucie virginis, serenissime domine ducisse Katherine cum dumi-cellis^{xx} {s} suis XV grossos ad calceos {12 XII 1435}.

{88} Item eodem die, Stanislao fabro VII° {s} grossos pro carbonibus.

[k. 17]

{89} Item sabbato post festum sancti Michaelis, Johanni et Paulo cubulariis domine ducisse IIII-or grossos pro calcegis {6 X 1436}.

{90} Item feria quarta ante festum Galli, Bolesthe vicethezaurio²⁸ III grossos ad calceos {10 X 1436}.

{91} Item eodem die, IIII-or quadrantes pro calceo equo Thathara a me recepit.

{92} Item feria secunda die sancte Hedugis, domine ducisse Katherine IIII-or quadrantes pro offertorio {15 X 1436}.

{93} Item feria ~~tercia~~^{yy} die sancti Galli, domine ducisse Katherine tres grossos ... {16 X 1436}.

{94} Item eodem die, predicte domine ducisse duos grossos pro vino.

{95} Item feria sexta proxima, eodem domine ducisse duos [grossos] pro c[er]assis, pro municione^{zz} seu flabatheni[...]^{aaa} {19 X 1436}.

{96} Item eodem die, Johanni cubulario domine ducisse Katherine duos grossos ad calceos.

^{uu} Pierwotnie: Szczodrokowy.

^{vv} Pierwotnie: Stanislai.

^{ww} Pierwotnie: post diem.

^{xx} Pierwotnie: domicellis.

^{yy} Słowa feria ~~tercia~~ wzięte w nawias oznaczony gwiazdką, na marginesie dopisek: przekreślone.

^{zz} Pierwotnie: minucione.

^{aaa} Pierwotnie: slabotheni[...] (?).

²⁵ Zapewne tożsamy z Bolestą z Jeżewa (pow. sierpecki), h. Bolesta, pisarzem płońskim (1438 i po przerwie w 1467–1478), rządcą księżęcym w Czerminie w ziemi gostynińskiej w 1451 r. Przychyla się do tej identyfikacji K. Pacuski, który pisze o Bolestcie z Jeżewa jako dworzaninie księżęcym od 1435 r.; SHGPłoc., z. 2, s. 110; K. Pacuski, *Możnowładztwo*, s. 369, 379.

²⁶ Dzień św. Marcina przypada 11 listopada, w 1435 r. wypadł on w piątek.

²⁷ Zob. przyp. 25 edycji.

²⁸ Zob. przyp. 25 edycji.

- {97} Item eodem die, Nicolao Loy sartori marcam Cracouiensem pro laboribus de mandato domini ducis.
 {98} Item eodem die, Leborowy^{bbb} ²⁹ tres grossos ad calceos.
 {99} Item a reformacione^{ccc} mense [k. 18] ad thezaurum solvi duos grossos.
 {100} Item sabbato in vigilia XI Milia Virginum, Tathara duos grossos ad calceos ad relacionem Boles-
 te^{ddd} vicethezaur[arii]³⁰ ducis {20 X 1436}.
 {101} Item die dominico ipso XI Milia Virginum, domine ducisse VIII° quadrantes ad offertorium
 {21 X 1436}.
 {102} Item feria secunda in crastino XI Milia Virginum, Stanislaio fabro IIII-or grossos Polonicales pro
 carbonibus {22 X 1436}.
 {103} Item sabbato in vigilia Symonis et Juda {s} Apostolorum, Albertus vicethezaur[arius]³¹ recepit
 unam sexagenam Polonicalem per Bolestam familiarem {27 X 1436}.
 {104} Item eodem die, Nicolao Strzegowski³² ½ marcam Cracoviensem solidorum.
 {105} Item feria secunda in crastino Symonis et Juda {s}, antique domine cum domicellis XIII-or gros-
 sos ad calceos {29 X 1436}.
 {106} Item feria secunda eodem die, cubiculario grossum ad mandatum Alberti vicethezaur[ii]³³ domini
 ducis.
 {107} Item eodem die, a reformacione caldarii.... .

[k. 19]

- {108} Item eodem die, Mathie Rutheno duos grossos ad subseliandum calceos de mandato Alberti³⁴.
 {109} Item feria quarta in vigilia Omnium Sanctorum, Mathie pictori sex grossos de mandato Alberti
 vicethezaurii³⁵ {31 X 1436}.
 {110} Item feria quinta in die Omnium Sanctorum, domine Katherine ducisse IIII-or grossos {1 XI 1436}.
 {111} Item feria sexta in crastino, eodem [s] domine ducisse grossum ad offertorium {2 XI 1436}.
 {112} [Item s]abbato proximo, domine ducisse predicte pro [smy]gmathe III½ grossos Polonicales
 {3 XI 1436}.
 {113} Item eodem die, Hansel cubiculario domine ducisse duos grossos ad calceos.
 {114} Item feria secunda ante festum Martini, Stanislaio fabro pro carbonibus sex grossos Polonicales
 {5 XI 1436}.
 {115} Item eodem die, Paulo cubiculario duos grossos ad calceos.
 {116} Item feria quarta proxima, domine ducisse Katherine sex grossos Polonicales de mandato domini
 Wladislay^{ccc} {7 XI 1436}.
 {117} Item eodem die, Marco fabro VII grossos Polonicales ad relacionem Bolesthe vicethezaurii³⁶.
 {118} Item feria sexta ante festum Martini Confessoris, Bolesthe vicethe-[k. 20]-zaurio³⁷ tres grossos
 ad calceos {9 XI 1436}.

^{bbb} *Pierwotnie*: Leborovy.

^{ccc} *Pierwotnie*: reparacione.

^{ddd} *Pierwotnie*: Bolesthe.

^{ccc} *Pierwotnie*: Wladislai.

²⁹ *Zob. przyp. 22 edycji.*

³⁰ *Zob. przyp. 25 edycji.*

³¹ *Zob. przyp. 4 edycji.*

³² *Mikołaj Strzegowski ze Strzegowa (pow. raciąski) i Ławska (pow. wąsoski), h. Dołęga, syn Stanisława sędziego plockiego, wzmiankowany w źródłach z 1440–1476; SHGPłoc., z. 3, s. 290; Mazowieckie zapiski herbowe z XV i XVI wieku, wyd. A. Wolff, Kraków 1937, nr 477.*

³³ *Zob. przyp. 4 edycji.*

³⁴ *Zob. przyp. 4 edycji.*

³⁵ *Zob. przyp. 4 edycji.*

³⁶ *Zob. przyp. 25 edycji.*

³⁷ *Zob. przyp. 25 edycji.*

- {119} Item eodem die, Vito coquo IIII-or grossos de mandato domine ducisse Katherine.
 {120} Item feria secunda post festum Martini, oppidanis de Wysna³⁸, qui defluerunt cum fer[ri]s solvi ½ sexagenam et II½ grossos Polonicales {12 XI 1436}.
- {121} Item dominica in die sancte Katherine, domine ducisse Katherine duos grossos {25 XI 1436}.
- {122} Item feria secunda in crastino sancte Catherine, de mandato domini ducis Wladislai pro lapide, in quo accuuntur rassoria, solvi XIII grossos {26 XI 1436}.
- {123} Item eodem die, pro carbonibus VI grossos fabro.
- {124} Item eodem die, pro ferro Ungariensi XXIII grossos ad sufferendum equos ducis.
- {125} Item eodem die, domine ducisse Katherine VIII° quadrantes.

[k. 21]

- {126} Item eodem die, Paulo et [W]yerzszcz cubiculariis pred... micel... cuilibet duos grossos.
- {127} Item eodem [die], Clementi Petrzykonis tres grossos ad calceos.
- {128} Item feria sexta post conductum Pasche, Stanislaio fabro pro carbonibus VIII½ grossos Polonicales {12 IV 1437}.
- {129} Item sabbato proximo, antique domine cum domicellis XIII-or grossos pro calceis {13 IV 1437}.
- {130} Item eodem die, Hansel^{ff} cubiculario [IV]-or grossos ad calceos.
- {131} Item feria secunda post dominicam Misericordias Domini, etc. Stanislaio fabro pro c^{egg} Petro ancipi duos grossos ad avenam equis et pro via {15 IV 1437}.
- {132} Item eodem die, domine ducisse Katherine quinque grossos.
- {133} Item eodem die, Stanislaio fabro XII grossos Polonicales pro ferro et calibe.
- {134} Item eodem die, Michaeli de supurbio {s} pro laboribus domus domini ducis XL grossos ad relacionem Johannis Commisky [?].
- {135} Item feria tertia die sancti Adalberti, Boyaszczynowy³⁹ mediam sexagenam solidorum {23 IV 1437}.
- {136} Item eodem die, Szczepchowy XII grossos de mandato ducis [k. 22] Wladislay^{hhh}.
- {137} Item feria secunda ante festum Philipi et Jacobi Apostolorum, serenissime domine Katherine VIII grossos Polonicales {29 IV 1437}.
- {138} Item feria quarta die Philipi et Jacobi Apostolorum, serenissime ducisse Katherine ad offertorium VIII grossos {1 V 1437}.
- {139} Item eodem die, Clementi familiari Pyetrzykonisⁱⁱⁱ tres grossos ~~Polonicales~~ⁱⁱⁱ ad calceos.
- {140} Item feria quinta die sancti Sigismundi Regis, serenissime domine Katherine IIII-or quadrantes ad offertorium {2 V 1437}.
- {141} Item die, Lenardo et Barthkony XII grossos de mandato domini ducis Wladislai.
- {142} Item die, Clementi Pyetrzykonis^{kkk} tres {grossos} ad calceos de mandato domini ducis.

[k. 23]ⁱⁱⁱ

- {143} Item feria sexta die Inventionis Sancte Crucis, in presencia domini ducis [Wladi]slay et Bolesthe⁴⁰

^{ff} Pierwotnie: Hausel.

^{egg} W tekście odpisu odsyłacz do dopisku na marginesie: Stanislaio fabro pro c przekreślone.

^{hhh} Pierwotnie: Wladislai.

ⁱⁱⁱ Pierwotnie: Pyeczykonis.

ⁱⁱⁱ Pierwotnie: polonicales.

^{kkk} Pierwotnie: Pyeczykonis.

ⁱⁱⁱ U góry karty skreślony nagłówek: Z rękopisu Nr. 132.

³⁸ Wizna, ośrodek ziemi i powiatu, 200 km na ENE od Płocka.

³⁹ Może chodzi o Bojarzyna, właściciela domu naprzeciwko kolegiaty św. Michała, wzmiankowanego w źródłach w 1455 r.; Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka, t. 1, nr 166.

⁴⁰ Zob. przyp. 25 edycji.

reposui ad thesaurum XL sexagenas latorum grossorum, quas dominus dux dedit subiudici Nynogew⁴¹ [!] cum fr[at]ribus⁴² pro debitis {3 V 1437}.

{144} Item eodem die, XIII sexagenas mediorum grossorum reposui ibidem.

{145} Item eodem instanti similiter ibidem ad thesaurum reposui XVIII° florenos ... in presencia domini ducis.

{146} Item eodem die, domine ducisse grossum ad offertorium.

{147} Item die dominico Rogacionum, de mandato domini ducis Wladislaw^{mmmm} domino Johanni Swynka⁴³ iudici Zawrczensi⁴⁴ tres sexagenas mediorum grossorum {5 V 1437}.

{148} Item feria tertia in vigilia sancti Stanislawⁿⁿⁿ, de mandato domini ducis Wladislaw^{ppp} Johanni Conarsky XXIII°-or^{qqq} grossos ad relacionem Stanislaw^{rrr} cancellarii⁴⁵ {7 V 1437}.

{149} Item eodem die, Stanislawo cancellario⁴⁶ X grossos in Wyschegrad⁴⁷ pro expensis eciam^{sss} de mandato ducis.

{150} Item eodem die, serenissime domine Katherine X quadrantes pro smygmate.

{151} Item eodem die, Leborio⁴⁸ cum cubiculariis IX grossos ad calceos.

[k. 24]

{152} Item eodem die, antique domine cum domicellis XIII grossos ad calceos, cuilibet per duos grossos.

{153} Item feria quarta in vigilia Ascensionis Domini, in presencia domini ducis Wladislaw^{ttt} reposui XVI sexagenas latorum grossorum {8 V 1437}.

{154} Item eciam reposui V $\frac{1}{2}$ sexagenas mediorum grossorum.

{155} Item iterum reposui in ibidem ad thesaurum IX florenos eciam in presencia domini ducis.

{156} Item feria quinta die Ascensionis Domini, Scheczechovy sex grossos dominus dux Wladislaus mandavit {9 V 1437}.

^{mmmm} Pierwotnie: Wladislai.

ⁿⁿⁿ Pierwotnie: Stanislai.

^{ppp} Pierwotnie: Wladislai.

^{qqq} Pierwotnie: XXIV.

^{rrr} Pierwotnie: Stanislai.

^{sss} Pierwotnie: ex.

^{ttt} Pierwotnie: Wladislai.

⁴¹ Zob. przyp. 18 edycji.

⁴² Braćmi Ninogniewa byli: 1. Paweł z Grodzanowa (pow. raciąski), Drobnina (pow. bielski) i Łaszewa (pow. raciąski), ojciec Mikołaja i Pawła, kasztelan sierpski (1458–1461); 2. Tomasz z Łaszewa, ojciec Jakuba Łaszewskiego oraz Katarzyny żony Ziemaka Bielińskiego; zm. przed 1491 r.; J. Piętka, *Mazowiecka elita*, s. 86–90; SHGPłoc., z. 1, s. 92; tamże, z. 2, s. 172.

⁴³ Jan I Świnka z Chojnowa (z. zawkrzeńska), h. Świnka, syn Piotra, ojciec Jana IV i Więcki żony Jana z Szapska, których matką była Anna Plemięcka. Był zapewne uczestnikiem wojny 1409–1411 po stronie Zakonu, należał do rady wielkiego mistrza Henryka von Plauena; w 1422 r. jako poddany krzyżacki (z racji posiadania dóbr Sztembark w Prusach) sygnował pokój melneński. Po śmierci wrogięgo sobie Siemowita IV uzyskał wpływy w otoczeniu jego synów. W 1435 r. wraz z Michałem z Boryszewa w imieniu książąt Mazowsza pertraktował ze stroną krzyżacką przed zawarciem pokoju w Brześciu, będąc jednocześnie informatorem strony przeciwnej; sędzia zakwrzeński (1432–1444), kasztelan płocki (1444); zm. przed majem 1445 r.; G. Zieliński, J. Zieliński, *Wiadomość historyczna o rodzie Świnków oraz rodowód pochodzącej od nich rodziny Zielińskich herbu Świnka*, cz. 1: *Od najdawniejszych czasów do roku 1600*, Toruń 1880, s. 45–53; B. Możejko, *Ród Świnków na pograniczu polsko-krzyżackim w średniowieczu*, Gdańsk 1998, s. 173–203.

⁴⁴ Zawkrze (z. zawkrzeńska), jednostka administracyjna z ośrodkiem w Mławie położona w północnej części księstwa płockiego, składająca się z powiatów: szreńskiego, mławskiego i niedzborskiego (wcześniej sulerzyskiego); SHGPłoc., z. 4, s. 343.

⁴⁵ Stanisław z Gołocina (z. płocka), notariusz publiczny (1426), pisarz książąt Siemowitowiców (1429), kanclerz ziemski sochaczewski (1433–1434), kanonik kolegiaty św. Michała w Płocku (1433–1436), kanclerz Władysława I (1434–1449), kanclerz ziemski wiski (1435–1449), zm. przed 1450 r.; K. Pacuski, *Stanisław z Gołocina*, w: *PSB*, t. 42, Kraków 2003–2004, s. 29–31.

⁴⁶ Zob. przyp. 45 edycji.

⁴⁷ Wyszogród, ośrodek ziemi i powiatu, 40 km na SE od Płocka.

⁴⁸ Zob. przyp. 22 edycji.

{157} Item eodem die, ducisse Katherine grossum ad offertorium.

{158} Item die dominico infra octavam Ascensionis Domini, Stanislao cancellario⁴⁹ octo grossos pro expensis {12 V 1437}.

{159} Item feria secunda infra octavam Ascensionis Domini, Bolestha vicethezaurius⁵⁰ [!] recepit a me XI sexagenas mediorum grossorum.... aput me in domo {13 V 1437}.

Wykaz rzeczowników pospolitych i przymiotników w języku polskim występujących w źródle

caszba (zap. 12)
cucro (zap. 8)
exmythy (zap. 10)
gardlyna (zap. 16, 22)
hanthelskeygo (zap. 38)
kuszna (zap. 22)
parkan (zap. 17)
stal (zap. 43)
stuka (zap. 11)
Szythw^o (zap. 5)
zabrukowaney (zap. 57)

The court accounts of Duke Władysław I of Płock from 1434–1437. A source edition based on a copy by Władysław Mąkowski

Summary: The court accounts of Duke Władysław I of Płock from the years between 1434 and 1437 are unique. In the ducal chancelleries in Mazovia, the accounts were written down on sheets of paper rather than bound into books, which meant that the vast majority of them have not survived to our times. One exception is the only surviving Mazovian treasury book from 1477–1490, which contains court accounts of Duke Janusz II of Ciechanów and Łomża. Small fragments of court accounts of Dukes Janusz I and Bolesław IV survived in the form of their copies included in the Ducal *Metricas* from 1425–1429 and 1429–1433. The original text survived until the twentieth century in fragments because individual pages were used as scrap paper for binding an unidentified medieval code. Until the Germans carried out the plunder of the resources of Płock Church institutions in 1940, the cards with accounts were stored in the local Diocesan Archives. Its director, Rev. Władysław Mąkowski, made a handwritten copy of the accounts, and this copy survived the Second World War to form the basis of this edition.

The accounts of Duke Władysław I give us an insight into the ducal court, its members (in the broad sense of the term) and their demand for goods and services. We learn about prices at that time, with the reservation that the accounts do not mention foodstuffs – apart from special products bought exclusively for the use of the duke and his sister Katarzyna. We also get to know the financial obligations of Władysław I to the mighty and powerful, and mass offerings made by his sister. It is also worth noting that the accounts contain information about the Płock duke's mother, Duchess Aleksandra Olgierdówna (last mention and date of death) and his sisters: Amelia (last mention) and Katarzyna.

Nota o autorze: Anna Salina, dr, adiunkt w Instytucie Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk, kierownik Zespołu Słownika Historyczno-Geograficznego Mazowsza i Podlasia w Średniowieczu (od 2012). Zainteresowania badawcze: dzieje Mazowsza w średniowieczu i epoce nowożytnej, edytorstwo źródeł historycznych, geografia historyczna.

⁴⁹ Zob. przyp. 45 edycji.

⁵⁰ Zob. przyp. 25 edycji.

Author: Anna Salina, PhD, assistant professor at the Tadeusz Manteuffel Institute of History, Polish Academy of Sciences, head of the Team of the Historical-Geographic Dictionary of Mazovia and Podlasie in the Middle Ages (since 2012). Research interests: history of Mazovia in the Middle Ages and the Early Modern Period, editing of historical sources, historical geography.

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla
Polska Akademia Nauk
ul. Rynek Starego Miasta 29/31
00-272 Warszawa
e-mail: asalina@ihpan.edu.pl

Bibliografia

Źródła

- Jagelló Zsigmond herceg udvarának számadáskönyve (1504–1507)*, wyd. K. Rábai, współpr. R.R. Trimoniené, P. Kasza, Szeged 2014
- Księga Metryki Koronnej podkanclerzego Andrzeja Oporowskiego z lat 1479–1483: ze spuścizny Antoniego Prochaski*, wyd. G. Rutkowska, Warszawa 2005
- Księga skarbowa Janusza II księcia mazowieckiego z lat 1477–1490*, wyd. J. Senkowski, Kwart. HKM, 7, 1959, nr 3 (dodatkowy)
- Lietuvos didžiojo kuniaikščio Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygos (1494–1504)*, wyd. D. Antanavičius, R. Petrauskas, Vilnius 2007
- Metryka Księstwa Mazowieckiego z XV–XVI wieku*, t. 1: *Księga oznaczona No 333 z lat 1417–1429*, wyd. A. Włodarski, Warszawa 1918
- Metryka Księstwa Mazowieckiego z XV–XVI wieku*, t. 2: *Księga oznaczona No 334 z lat 1429–1433*, wyd. A. Włodarski, Warszawa 1930
- Mezi periferií a centrem jagellonského světa. Registrum dvořanů knížete a krále Zikmunda I. Jagellonského z let 1493–1510*, wyd. P. Kozák, K. Rábai, Opava [2015]
- Rachunki dworu króla Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi z lat 1388 do 1420*, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1896
- Registrum proventuum Regni Hungariae. A Magyar Királyság kincstartójának számadás könyve (1494–1495)*, wyd. T. Neumann, Budapest 2019
- Účty budínského dvora krále Vladislava II. Jagellonského (1494–1495)*, wyd. P. Kozák, Praha 2019
- Účty dvora prince Zikmunda Jagellonského, vévodyhlohovského a opavského, nejvyššího hejtmána Slezska a Lužic, z let (1493) 1500–1507*, wyd. P. Kozák, Opava 2014

Opracowania

- Borkowska U., *Dynastia Jagiellonów w Polsce*, Warszawa 2011
- Borkowska U., *Rachunki królewskie jako źródło poznania praktyk religijnych Jagiellonów*, w: *Peregrinatio ad veritatem. Studia ofiarowane prof. Aleksandrze Witkowskiej OSU z okazji 40-lecia pracy naukowej*, red. U. Borkowska i in., Lublin 2004, s. 47–63
- Grabowski J., *Dynastia Piastów mazowieckich. Studia nad dziejami politycznymi Mazowsza, intytulacją i genealogią książąt*, Kraków 2012
- Grabowski J., *Księga skarbowa Janusza II. Prace nad nową edycją rachunków dworu książęcego*, w: *Editiones sine fine*, t. 1, red. K. Kopiński, W. Mrozowicz, J. Tandecki, Toruń 2017, s. 117–130
- Grabowski J., *Poczet książąt i księżnych mazowieckich*, Kraków 2019
- Jasiński K., *Rodowód Piastów mazowieckich*, wyd. M. Górny, Poznań–Wrocław 1998
- Karwasińska J., *Źródła archiwalne. Wybór pism*, oprac. T. Dunin-Wąsowicz, Warszawa 1999
- Majewski D., *Mąkowski Władysław Tomasz*, w: *Słownik biograficzny polskich archiwistów kościelnych*, t. 1, red. J. Marecki, Kraków 2017, s. 103–105
- Mazowsze w drugiej połowie XVI wieku*, cz. 1: *Mapa*, cz. 2: *Komentarz, indeksy*, red. W. Pałucki, oprac. A. Dunin-Wąsowiczowa i in., Warszawa 1973 (Atlas Historyczny Polski. Mapy Szczegółowe XVI wieku, t. 7)
- Nowowiejski A.J., *Płock: monografia historyczna*, Płock [1931]

- Salina A., *Z Jeny do Płocka. Powrót szczątków trzynastowiecznego kodeksu zrabowanego z Biblioteki Seminaryjnej*, w: *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. 14, red. W. Walczak, K. Wiszowata-Walczak, Białystok 2020, s. 199–231
- Senkowski J., *Akta skarbowe Rzeczypospolitej*, w: *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Przewodnik po zespołach. I. Akta dawnej Rzeczypospolitej*, oprac. J. Karwasińska, Warszawa 1975, s. 118–125
- Senkowski J., *Skarbowość Mazowsza od końca XIV wieku do 1526 roku*, Warszawa 1965
- Skibniewska J., *Dwór Aleksandra Jagiellończyka w latach 1501–1506*, Lublin 2015
- Słownik historyczno-geograficzny województwa płockiego w średniowieczu*, oprac. A. Borkiewicz-Celińska, z. 1–2, Wrocław 1980–1981; z. 3–4, Warszawa 1998–2000
- Słownik staropolski*, t. 1–11, red. S. Urbańczyk, Kraków 1953–2002
- Sprandel R., *Rechnungsbücher*, w: *Lexikon des Mittelalters*, t. 7, München 1994, s. 508–510
- Supruniuk A., *Mazowsze Siemowitów (1341–1442). Dzieje polityczne i struktury władzy*, Warszawa 2010
- Supruniuk A., *Otoczenie księcia mazowieckiego Siemowita IV (1374–1426). Studium o elicie politycznej Mazowsza na przełomie XIV i XV wieku*, Warszawa 1998
- Swieżawski A., *Katarzyna, zapomniana władczyni Płocka*, w: tenże, *Mazowsze i Ruś Czerwona w średniowieczu. Wybór prac*, Częstochowa 1997, s. 17–25 (wyd. oryg. „Notatki Płockie”, 10, 1965, z. 3–4, s. 18–23)
- Tęgowski J., *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań–Wrocław 1999
- Wilska M., *Mazowieckie środowisko dworskie Janusza Starszego. Studium społeczne*, Warszawa 2012
- Wolff A., *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI wieku*, St. Źródł., 1, 1957, s. 155–184 (przedruk w: J. Tandecki, K. Kopiński, *Edytorstwo źródeł historycznych*, Warszawa 2014, zał. nr 2, s. 328–354)
- Wolff A., *Studia nad urzędnikami mazowieckimi 1370–1526*, Wrocław 1962